

૩૬૨૬

નટિલખાણ પદ્યબંધ.

અમદાવાદ આર્યોદય પ્રેસ.

જટિલપ્રાણ પદ્યધ.

Then press unto thy breast this pledge of love;
And know, though time may change and years
may roll,
Each floweret gathered in my heart
It consecrates to thine.

Shelley.

અન્યસ્વામિત્વ કર્ત્તવ્ય.

કિરિ સુંગારી વનતણી, ચંદ્રહૃદયનો જોઈ,
 ચિત્ર ખરું આપે વળી, રસિક કવીતે તેહ.
 સ્વભાવ ગુણ ચિતર્યા જહાં, વિદ્યાને રિત બ્રાત,
 જગલીલા જોરસા તહાં, ઉત્તમ કવિતા જાત.
 લાડી લડાઈ લાવિને, કરિ કવિતા જો હોય,
 તો તો સધળું શોભતું, રંગરસે જન જોય.

.કવિ નર્મદાશંકર—કુમુદચંદ પ્રેમપત્રિકા.

ગીતિ.

તન મન ધનને અરપ્યું-હૃદને અરપ્યો •હૃદયશું વિશ્રામ,
તો અરપું લો તમને ગિતકથા આ સંથ જટિલપ્રાણુ.

મસ્તાવના.

કવિતા એટલે રાગ કાઢી ગવાતી શબ્દરચના એ શુદ્ધવ્યાખ્યા ને અનુમેદી ગૃહ્યવહારની સાધારણ વાણીને પદ્યકળાથી દૂષિત કરતાં કરતાં આ સ્વરૂપ સૂધી પદઅંધની હદ આણી છે. ગુજરાતી ભાષામાં કાવ્યશાસ્ત્રના ગ્રંથની ખોડ, અને જૂજ જેવા તેવા હોય તે પણ સંભાળથી વાંચવાનું આલસ્ય એટલે પીંગળ દોષથી મુક્તિ તો હોયજ કેમ? પરન્તુ કવિ નર્મદાશંકરનાં કાવ્યમાં 'મહાર' લક્ષ્યપૂર્વક અવલોકન જોઇ, તથા પુજ્ય નવલરાગભાઇની રસભરી ટીકાઓ વાંચવાનો અભ્યાસ તપાસી, મહારા ગિતજનોએ કંઇક ન્યાય બુદ્ધિએ તો કંઇક પક્ષપાતે મહારા પદઅંધમાં સુવ્રતતા રસિકતા મધુરતા જોઇ. તાત્પર્ય કે એમના આગ્રહથી આ ગ્રંથ પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યો છે. આગ કરીને મેં જે લાભપર વિશેષ દ્રષ્ટિ રાખી છે; એકતો એ જે જેને વાસ્તે આ ગ્રંથ પ્રસિદ્ધ થાય છે એમનો પ્યારતો આ બાળગ્રંથ અગાઉથીજ મેળવ્યો છે, અને બીજો એ જે કવિતાના આ સ્વરૂપને વિદ્વાન ટીકાકારો કયા રસ્તામાં દોરી લઇજવા બલામણુ કરે છે તે જાણીએવું કે હવે પછી સુધારો થઈ શકે.

જાણી જ્યાં એક બાબુએ 'પ્રેમજીવન'નો' કર્ત્તા કવિતાને તત્વ-જ્ઞાનનો રંગ આપી ગુર્જરપ્રજાને ગૂઢઅમત્કારથી પોતાની અપૂર્વતાનો કેટલકાચે છે, જ્યાં રા. રા. 'ધ્રુવ' કવિતાને ઉચ્ચગ્રાહી માધુર્ય ભરી રસ-પૂર્ણા નાની સહૃદયને અનેક ભાવનાના તરંગથી ભીંજવીદે છે, જ્યાં

નડિયાદવાસી ‘બાલ,’ કવિતાને રસમસ્ત મદમાતી ‘બનાવી વાચક વર્ગને પોતાના કાવ્યજેવા મસ્તાન ઘેલા બનાવે છે, અને જ્યાં ‘કુસુમ-ભાળાનો’ કર્તા કવિતાને આનંદનો રંગ આપી પાશ્ચાત્યકાવ્ય દેવીના ઝળહળતા લૂપ્પણથી આચ્છાદિત કરી સાક્ષર વર્ગની ચક્ષુને અદ્ભુતતામાં અંખવીનાંબે છે ત્યાં મહારાસમાન અર્ધદંધને માન મેળવવાની આશા કદાપિ હોય તોપણ તે કયે જન્મારે પૂરી પડવાની? હુંતો એમ સમજું છું જે આવા સમયમાં જે વિદ્વાન વર્ગ આ બાળગ્રંથને એમનું શરણુ ખેળતો જેમ પીઠ પાપડી, ઉત્તેજિત કરેતો કંઈ ન્યૂન નહિ ગણાય.

જી. લ. દવે.

બાલપ્રયાણ.

પળે પરદેશ ઓ દિલ્લદાર ! બાલુડા !	
ચશે શા હાલ? છું કુગાર બાલુડા !	ટેક.
પઠાવતાં વિદેશે આ બરાચે ઉર;	
ચશે રે! કોણ રક્ષાહાર ? બાલુડા !	પળે. ૧
ગધુરૂં રૂપ કુંળું ત્હારૂં ન દેખાતાં;	
હવે વહેવુંજ નેત્રે વાર ! બાલુડા !	પળે. ૨
પ્રભુ -હેશે સદા સ્હાચે, તું સાચવજે;	
આહો જગ સ્વાર્થનો વ્યવહાર ! બાલુડા !	પળે. ૩
શીજો -હેજે, સદા સ્હેજે કટુ કહે તે;	
ગુરૂજન કોઇ આણી પ્યાર. બાલુડા !	પળે. ૪
વધારી યશ, ઉત્સાહે પઠવજે પ્રેમ;	
પ્રતિ દિને તું પત્રદાર. બાલુડા !	પળે. ૫
છે બાજો તોય તું સગળુ અને શાણો;	
વહે તોયે શું અશ્રુધાર ? બાલુડા !	પળે. ૬
-હૃદયશું ચાંપું તે આશિષ દે ઉડી;	
ચશે ત્હારો સદા જયકાર. બાલુડા !	પળે. ૭

જટિલપ્રાણ પદબંધ.

મંગલાચરણ.

ગીતિ.

શિવકર શિવદર્શન હો વિજયસુખી ઉભયાગ્રાતા સાથે;
જેણે આસન લીધું યોગ ગહેચ્છુ શિવાંકને માથે. ૧

શિવસ્તવન.

તોટક.

ગિરિરાજસુતા શરૈરાધૈહરા,
શિરમાં રહિ ગંગ સુનૃત્યવરા;
તદપિ યતિ નામ રહ્યું જગમાં,
નમું તે પ્રભુના પદપંકજમાં. ૧

બારિ દેહ ચિતારજ, ભૂતપતિ,
શશીપતિ માળ ગળે લટકી;
જગ ગંગલદાયિ અગંગગમાં,
નમું તે પ્રભુના પદપંકજમાં. ૨

ત્રિપુરાસુરથી સુરભીતિ હરી,
રતિના પતિની અયિ બરગ કરી;
ધર્યું કંઠ દલાદલ — એ ગહતા,
નમું તે પ્રભુના પદપંકજમાં. ૩

બયહારિ તથાપિ સભીતિ રહે,

વિભુથી વિધિ યજ્ઞતણી હજીએ; '
 ધરિ યાદ પ્રજાપતિ સંકટમાં,
 નમું તે પ્રભુના પદપંક્તમાં. ૪
 જગજીવન, વૃત્તિ કપાલિ આહા!
 કર કંઠ ધર્યા વળિ સર્પ મહા,
 જગદ્ધેય તથાપિ સધ્યાન સદા,
 નમું તે પ્રભુના પદપંક્તમાં. ૫

કુમુદીનો ચંદં.

૧

ઉદધિ થકી ઉપજાવિઓ! ફેંક્યો મને આકાશમાં
 પિતા ઝુરે ઝુરે હુંએ—એમાં વિધિ આનંદશો?
 શોભત હું ષોડશ અંગથી કાપ્યું ધર્યું શિવ મસ્તકે,
 અગ્નિ ભર્યે નેત્રે જળે! એમાં ભક્ષા આનંદશો?
 ફેંક્યો મને છેદ્યા મને, બ્રમણે ચડાવ્યો વિશ્વને;
 એવોય દેખું સૂર્યથી! એવો દયા દિણુ છંદશો?
 ફેંક્યો મને તો વિયતી કાંના નર્કના મહા ગર્તમાં?
 આદૃશ્ય મુજ પ્રિય સાયથી એમાં વસ્યો પ્રતિબંધ શો?
 ચીરા કરી આજીવન, ભૂતભયોગ ઓળંગાવિદે:
 દેખાવું ના ન દઝાડવાં, નિર્દય થયો કૃતિમંદ શો?
 કૃતિમંદ હો; વૃત્તિમંદ હો; ગણુના નએ આ ચિત્તને.
 હું પ્રેમ વિરાગે મહા મસ્તાન, તો મનભંગ શો?

પણ વાયુ લહરી સાથ રમતી, નાચતી અતિ હર્ષથી,
કંઠે નમેલ કુમુદીતો શશિને હવે મન ભંગ શો?
ધેલી કુમુદિ! કાણ હુંતું? મુજ દુખે દુખી શું બને?
હું તુજ, તું મુજ, વિધિયોગે, એ ક્યો તો બંધ શો?

૨

છોડે કુમુદી બંધ તો આ જીવ ક્યાં ઠરે?
સુધા કરી પરી, વીખને મન મૂર્ખ કાં ગ્રહે !
છોડે કુમુદી બંધતો આ જીવ ક્યાં ઠરે?
હહા ! તાતના વિનાપથી દોલ દાઝતું રહે,
વિના કુમુદીગાન આશ્રુતિશોક કો હરે? છોડે.
રમ્યાં ન રૂપર્ષભેટસુખ વિધિ કૂરનો
જતાં કટાક્ષ એક, નેત્રપ્રેમ ક્યાં સરે? છોડે.
જે બંધથી સજીવ દેહ, તેજ વીખરે,
દુખાખિભગાં દુખેલ જીવ શા થકી તરે? છોડે.
વસ્યો કુમુદીચિત્ત તોય કષ્ટ જીવતું?
તજે કુમુદી ! દુઃખી દીલ ક્યાં જામ રહે? છોડે.
હા! હું મૂર્ખા! હા! હું હણાયો, હા! હું હણાજી આ ક્યો;
પેખું કુમુદીદૈન્ય, તો અધિ દુઃખ શું દોલે? છોડે.
રગે રગે વિષવ્યાસ હો, પ્રતિરોમ અગ્નિ હો;
પણ દૈન્ય એ મુજ દુઃખથી! છો બંધ વીખરે— છોડે.

૩

છોડીદે છોડીદે જામરથી કહું છું છોડીદે,

પ્રેમી! પરતંત્ર હું છું, આશ મ્હારી છોડીદે. છોડીદે.
 કુંળી પ્રેમી કુમુદિ કાં તપે વૃતે વૃથા,
 હું વાદળીએ અહાયો ચંદ આશ છોડીદે. છોડીદે.
 શીકો પીળો સુઝાકં, ધિક્ક હા! પરાધીની,
 ઘેલી! હું અશર્ણનું શુશર્ણુ? મોહ છોડીદે. છોડીદે.
 લીલી સાડી સંજી કૂદે રમે સખી સહુ,
 મ્હારે મોહે ચઢી તું રોય! ભુંડી! છોડીદે. છોડીદે.
 નમેલ કંઠ, વ્યગ્રચિત્ત, અત્ર આંખમાં,
 નેકં પણ લોહી શકું નાંહિ પ્યારિ! છોડીદે. છોડીદે.
 અતિ જીડો આ રૂઝે કેગ ધા વિયોગનો?
 ઝુરી ગર ત્યાં તું, હાં હું, હાયા એતું છોડીદે. છોડીદે.
 કુંળી કરમાઇ, જીગરપ્રેમ પ્રેમી! નાં તજ્યો,
 તજીદે, તજીને જીવ ક્યાંઇ ખીન્ને નેડીદે. છોડીદે.

૪

દુઃખ ના વસે આ દીલ દુઃખ ના વસે,
 કુમુદી સુખિણી થશે-દીલ દુઃખના વસે. દુઃખ.
 એ પ્રિયા ગુણગાન ધુની લાગી આ શિરે,
 ધુનીમાં ગસ્તાન હું, દુઃખગમ્યતા શીછે? દુઃખ.
 નાખતી સુકટાક્ષ દેતી ઓઠ સુમ્મને,
 ખુઝી પ્રગટે ઘડી ઘડી, વિરહવ્યથા શીછે? દુઃખ.
 સુમ્મવા આલિંગવા ઝૂંઝૂં ક્ષણે ક્ષણે,

કુમુદી અરથે ગરૂં આનદહાની શે? દુઃખ.
 એ પ્રિયાથી દુઃખ પણ પ્રાણાધિ પ્રિય છે,
 સ્તુખિણી દેખી ન કાં આનંદ આ વધે? દુઃખ.
 પ્રણમું યાચું પ્રિયે! આ બંધ છોડીદે,
 (પણ) પ્રેમની દ્રઢચંથીયુંથ્યો કેમ છૂટેશે? દુઃખ.
 જન્મી પરણી પિતા પ્રિયાને દુઃખમાં ધર્યા,
 કૂરહતભાગી થકી શું અન્ય રે! ગને? દુઃખ.
 પ્રેમની પૂરી પ્રતીતિ દુઃખ આ લવે,
 ઈન્દુવિષ્ણુ કુમુદી કુમુદીવિના ન ઇન્દુ -હે. દુઃખ.

૫

છોડી છોડાય નહી, એ ન જોડી જોડાય ક્યાંઈ,
 કુમુદેચંદ, ચંદે આ કુમુદી જોડી તે. છોડી.
 જુર્યો, જુરીશ, જુરૂં ને સહું, સહીશ દુઃખો;
 વિયોગે ભરમ તોએ ચિત્ત ચોંટી રહોડીને. છોડી.
 અરે! આ! મુખ ઘેઝા ભુંગ! શું શુંજેછ આંહી?
 ગણે નહિ પ્રેમ, પ્રેમે સાથ મ્હારી હોડી તે. છોડી.
 પ્રયત્નો વ્યર્થ વ્યર્થ, શાન્ત થા ચકોરી તું;
 તું અથ આંખ નહિ આ, એ કુમુદે કહોડી છે. છોડી.
 ગહી આકાશ ક્યાં? હું ક્યાં? અને કુમુદી ક્યાં;
 નિસર્ગે પ્રેમચંથી, કેમ છૂટે છોડી તે? છોડી.
 ગરૂં, કે દમ્પ્ થાજી, કે વિકીર્ણ ભરમ -હે;

કણે એ ખોળશે કુમુદીસ્થોડ દોડીને. છોડી.
 ધડી એક છોડ પ્રિયાને નિહાળું આંખ ઠાંઈ;
 પછી દગળે તું વાદળાં રે ધડીતો છોડીદે. છોડી.

૬

ઘેલી હો ઘેલી વાદળો અહિત આ અહિતરે!
 અહિત આ અહિતરે! અનિષ્ઠ આ શું આદરે?
 ન પ્રેમ નેમ દિવ્ય તે આચાર આ ધડી ડરે. ઘેલી.
 એક પ્રેમથી જડેલ, એક તત્વમાં ધડેલ;
 એક જીવ થઈ રહેલ, જીવ ક્યાંધ ક્યાં જશે? ઘેલી.
 દયાવ હુંને, દયાવ તું, દયાવ સ્વસ્થા હજી;
 પરન્તુ પ્રાણુખ્યારીને શું વારિઓધથી ભરે? ઘેલી.
 કુળી જશે, મરી જશે, તણાઈ એ જળે જશે;
 એ જીવમાં વસેલ જીવ, આપડાનું શું થશે? ઘેલી.
 શું થશે! મરી જશે: વિવર્ણ દેહ આ થશે;
 ફરી કુમુદી જીવતાં દ્રગામૃતે જીવાડશે. ઘેલી.

૭

દીક્ષભર દીલ લાગ્યા વિના ખેંચ્યા થકી કહે શું બને?
 દીલખેદીલી થયે પછી રૈવુંજ પરતાવું બને. દીલ.
 તું અનિલાધાર, ત્હારે પ્રેમ સાથે શી પડી!
 પ્રેમ ને પરતંત્રતાને ખે ધડીએ ના બને. દીલ.
 ભૂમીથી નભમાં ચઢી, ગિરિશૃંગશૃંગે આખડી;

અનેકશું અપવિત્ર થઇ એ ભભાવશે શું ચંદને !! દીલ.
 ક્યાં કુમુદી સુગુણ શ્રેષ્ઠા? ક્યાં પતિતા વાદળી?
 ખુદી હીણુજ વાદળી ને કુમુદી સરખાં ગણે. દીલ.
 ચંદ તે કુમુદી તણો, નહીં વાદળી ભણી તે વળે;
 શીતયા કે ચંડયા ઘેલિ! ઘેલછા તજી શાન્ત -હે દીલ.

૮

હરિણી.

વિધિ ગદલતાં કુરાત્માએ પ્રિયો! હણશે તને—
 મુજ -હૃદયના દીલાસાને પછી મુજ શી વલે?
 ગદગદિત આ આળું કાપ્યું સહ્યું ન જશે કચમે.
 કુગદૌ દીલનો ગંધગ્રાહી વહે નહિ વાયુ ઓ!!
 -હૃદયા પ્રણમી લે પ્રિયાને, સુલાગ્ય તહારં છે
 અકથ દુખના બધે બાંધ્યો શુ દેહ કરી શકે?
 ઉચકિ મુખને કોદી નાચ્યું પ્રિયામુખ ચુમ્મને!
 શરણ પડતું આજે નહિએ જળે પ્રતિબિમ્બતે!!
 અરયિ ભ્રમરો આવે પાસે ચટ્ટું પટ્ટું ગુંઝતા,
 વિહગપતિ હંસો તે આવે ઘડી ઘડિ નાચતા;
 તર્જિ સરવને ગ્રીવા ધારી અભિગમ માહરી
 મુજ કરમના પાપી પુજે જશે પ્રિય તું મરી !!
 વિહગપતિ ઓ! હંસો ઓ! ને ચકોરિ! સહુ મળા,
 મુજ શરીરને ભક્ષી જાઓ ખણી ખણિ કોતરી.

નિરદયપરે આ શી દ્રષ્ટિ દયાભર કુમળી;
 ન તમે નહિ જે પોતાનું એ સુકાર્ય શક્યું કરી?
 આસહ વચનો પ્રેયં આવાં જડાંગીની હબને,
 આવયવ સહ ફેંક્યાં ક્રોધે ક્ષયાગ્નિ વિષે બળે,
 આહવાં અરખ્યાં સંગધી સૌ મહા વિષ જાળમાં;
 ધિક્કા! -હૃદયરે! ફાટ્યું કાંના વિભાગ હજારમાં?
 વિકળ વિલપે શું? પ્રેમાંગી પ્રિયા સમજે સહુ;
 વિકળ વિલપે શું? પ્રેમાંશી! પડ્યું ભર મોહશું?
 વિરમ, નયને આંસુ ચાલ્યાં, વળી અવધિ હવે;
 શશી કુમુદીને એવું ભાગ્યે, ન એ વિલપે ટળે,

૬

દિણ્ડી.

બની ઠની પ્રકાસિ વાદળી વિલાસી,
 મોહ મૂઢ પ્રેમ શું શકે તકાસી?
 સુભગ વિયતમાં વસાવી સ્યામતાશી?
 શકે કૃષ્ણમૂર્તિ ક્રોધમાં વિકાસી;
 વિયતમાં વિહાર વીજળી કરેછે,
 ગભીર ગર્જના મૃદંગસૂર દેછે;
 મયૂર મુખથી સુગાન ઉચ્ચરે છે,
 સુતૃત્યકાર કોઈ શું ખમા ખડી છે;
 ધૂસી ધસી શશીશું ગાઢભેટ દેછે?

ઘડી ઘડી વળી સુ ચુમ્મનો કરેછે,
 પિયુષ પાત્ર પ્રેમ ખેંચના ધરેછે,
 ન તદ્દપિ ચંદ્ર વિકૃતિ ભાણી વળે છે,
 અદ્રશ્ય થઇ ગયો શક્ષી સખિનતાએ,
 અશુચિથી ડરી શુચિ નિસર્ગતા એ;
 ઠર્યો પ્રણામ છેલ્લી વારનો પ્રિયાને,
 અસહ્ય વિપદ્યુ વિયોગ પ્રેમીજને.
 ધસી ખસિત ધ વાદળી કુમુદી શિરે,
 ડુળી, ગરી, તણાઇ વારિઓધથીએ,
 થયો ગતાયુ શક્ષી તત્ક્ષણે પવિત્ર,
 પ્રેમી પ્રેમ રીતિ ગતિ સૌ વિચિત્ર.

૧૦

વિરમી વિરમી વાદળી નિરન્તર પ્રયાસે,
 દ્રવીભૂત પ્રેમ ડગગયો ન મોહપાસે. વિરમી.
 શમી ગભીર અર્જના, શમ્યો તડિદ્ વિલાસે;
 શમ્યું ગયૂર ગાન, ડોળે નેથી સ્ત્રી ગુમાને. વિરમી.
 ધ્યો અનિલ, વાદળી વિખેરી ચોદિશાએ;
 રકુરી કુમુદી, જન્મીને શશીશું ભોગ આહે. વિરમી.
 પ્રસન્ન નમ, નદી; સરો, પ્રસન્ન પુષ્પ વાએ;
 પ્રસન્ન મૃગ મૃગી રમે, શુદ્ધ તણ સદાએ, વિરમી.
 કુમુદી ગણુંથી વિવણું, શગરૂપે નિશાએ;

પ્રકાશ તો સશી ધનાંકમાં કદા કદા તે, વિરમી.
કુમુદી નયન અમૃતે સજીવ પૂર્ણતાએ;
કુમુદી શશી બેઠુએ વિલાસશે મઝાએ. વિરમી.

૧૧

પદ.

પદ્મદંડ ગજરાજ પ્રિયાને, પ્રિયા ગજને દે સુગંધિ;
બારિની સુંઠ બારી બરી, સ્નાદ ગધુર પવિત્ર. પ્રેમનો સ્નાદ.
ચક્રવાક પતિ પત્નિ રડાવે નિશિ સમયે નદી તટ એ;
નિરખવું એહ હારિ હરિ પાન નિષગ વિપ પૂર્ણ. પ્રેમનું પાન.
પ્રાણુ તજે શશી કુમુદી ગરજીથી, અકલ અગલ અચલીત;
પ્રેમનો બહેન સરી સરિ! અદ્ભૂત કેદ અનૂપ. પ્રેમનો અદ્ભૂત.
પ્રિય પતિને ફરી જન્મ ચતામાં એજ જીવાડે કુમુદી,
અગીએ વિપ નહીં નહીં ભોગ વિચિત્ર પવિત્ર. પ્રેમનો ભોગ.

પ્રિયાસ્મરણ.

વસંત તિલિકા.

જેના મુખેન્દુગર લોભિત હું ચકોર,
જેના સુનેત્રકમલાશ્રિત હું બીરેષ;
જેના સુધાધર પરે મુજ જીવ સાફ,
તે પ્યારી કેમ કરિને પલકે વિસાફ ?
જેના ગુલાબ સુરખી બાર લાલ ગાલ,
જેને સુકોગલજીથી ગણું હું મૃણાલ;

જે સાથ હંસસમ નેહ સદૈવ ધારું,
 તે પ્યારી કેમ કરિને પલકે વિસારું ? ૨
 જેની છાંદે છૂંવન સાર્ય સદૈવ મ્હારું,
 જેના વિલાસપર કોટિક કર્મ વારું:
 જેના યવા બ્રુશરલક્ષ્યજ હેત મ્હારું,
 તે પ્યારી કેમ કરિને પલકે વિસારું ? ૩
 મૃગી સમાન નિરજે શિ વિચિત્ર ઘેલી,
 બેલી પ્રજે લયતિ તેમ સ્તને નમેલી;
 શાન્તા ચક્રીત પ્રગદા સુખદાયી ચારું,
 તે પ્યારી કેમ કરિને પલકે વિસારું ? ૪
 હાથી પ્રગત સમ જે ગતિએ કરીને,
 પ્રત્યેક ન્યાસચક્રિ મોહ પ્રસારતી -હે;
 જે કોકિલા સ્વરચિ ચોરતિ ચિત્ત મ્હારું,
 તે પ્યારી કેમ કરિને પલકે વિસારું ? ૫
 જેનું કૃષોદર તથા કટિ ક્ષામ દેખી,
 સેવે આરણ્ય સિંહ સૌ શરમીંદગીથી;
 જલ્લા શિ કાન્તિમય કેળ શું આ વૈચારું,
 તે પ્યારી કેમ કરિને પલકે વિસારું ? ૬
 જે કે નિહાળું ઠરિ આંખયિ રાત્રિ દિન,
 ખામું ન તૂમિદોલથી તર્દિયે કદી ન;
 તેનો વિયોગ ક્ષત કેમ કરી સમારું ?

- તે ખ્યારી કેમ કરિને પક્ષકે વિસાઈ ? ૭
- જેની વિહારગત ભાવ ભરેલ વાણી,
કંડાં સુખાળ ધનનાં જળ ગિન્દુ જાણી;
પાનાર્થ ચાતક ઉચું સુખ હું પ્રસાઈ,
તે ખ્યારી કેમ કરિને પક્ષકે વિસાઈ ? ૮
- ઘેલી ઘડીક ઘડિ શાણી ઘડીક મુઝા,
વાચાળ શાન્ત ઘડિમાં ઘડિમાં વિદગ્ધા;
ધારે અનૂપ જાહુ રૂપ વિચિત્ર, વાર,
તે ખ્યારી કેમ કરિને પક્ષકે વિસાઈ ? ૯
- શીફાં વિનોદભર નર્મ રસાળ વાક્ય,
શાં પ્રેમ પ્રેમીસહ માહરું શું સુભાગ્ય ?
વિચારે ગાઉં જાણિહારી, દિનો ગુનરું,
તે ખ્યારી કેમ કરિને પક્ષકે વિસાઈ ? ૧૦
- ક્યારેક માન ધરિ માનિની જો રિસાવી,
માથે પડેલ પ્રણયી પછિથી મનાવી;
ખીતો હું પ્રેમપય કષ્ટવિદારનારું,
તે ખ્યારી કેમ કરિને પક્ષકે વિસાઈ ? ૧૧
- શા સુખનાદિ ઉપચાર વિધિ વિધિના,
દ્રીધા ત્રિધા ચતુરધા શતધા અધીરા ?
રૂ મેં રિઝાવ્યું દીલ જોયિ સદાય મ્હારું,
તે ખ્યારી કેમ કરિને પક્ષકે વિસાઈ ? ૧૨

ભોગપ્રશાન્ત ઠીકી ગાથ નમાવિ રક્ષે,
આરામ લેતી કુંળી ચાંદનોને મિહાળે;
એ ભોજ્યભોગ હોયુ આ તન છે આકાંડે,
તે પ્યારી કેમ કરિને પલકે વિસાંડે? ૧૧

નીદ્રા ભર્યું હસતું મુખડું ચંદ્ર ખીલ્યું,
સંભાળ રાખિ ત્વરતા તાગિ ચુમ્મતો હું;
આનંદ મોહભર ચિત્ત રગાડનાંડે,
તે પ્યારી કેમ કરિને પલકે વિસાંડે? ૧૨

જ્યેમાં નદી, સર, અને વન, કુંઝ, વૃક્ષ,
જોઈ ખિન્ની કુદરતી ખુબીઓ સમસ્ત;
કાઈ ન કાગિની સમું ચિત્ત ચોરનાંડે,
તે પ્યારી કેમ કરિને પલકે વિસાંડે? ૧૩

ધેસો ગણાઉં જગમાં તદષિ શું તેથી?
ધેસો છું હા ચિતડું પ્યારી વિષે ગયેથી.

દાખીશ લાગતું બલે જગ કર્યું પ્યારે,
હા! પ્યારી કેમ કરિને પલકે વિસાંડે? ૧૪

મિયાવિરહ.

વસંત તિલિકા.

દેવે પરાડ'મુખ થઈ સુખ માનતું-હે,
ને બન્ધુ રત્ન સ્વર્ગપ્રતિ સંચર્યું છે;
કોને નિવેદન કરું હુખિ આ અપરથા? .

- ને કાણુ આધિ મધુરાં વચને સમાવે ! ૧
- આવંતિ હાસ્યસહ જે વિનયે હંપાસે,
નેત્રાવસોક સ્મરના સચિવો સહીત;
તે આજ મંત્રુ રચના વચનોયિ જાણે ।
કહે કેમ લેશ પણ શાન્તિ પગાડ નાંહિ ! ૨
- સર્વે ગર્વ્યા વિષય વિરમૃતિગતં માંહે,
પિદા થઈ વિમુખ પ્રાપ્ત શ્રમે કરી તે;
એ એકલી હૃદયથી અધિદેવતાશું,
જાતી નથી હરિજીવાનકનેત્રનાળી. ૩
- નિર્વાણ મંગળપદે જઈને દયાળુ !
છોડી દયા પયુ ત્વરાયિ ગમ્યું તને એ !
કે ભાંભિનિ ! મુજ ગમે નવ પ્રેર એકે,
નીતારવિન્દમદભંજક તે કટાક્ષો. ૪
- ધારી પદરખત્રન બીતિ થકી વિવાહે,
મ્હારો સુગાહુ, મ્હડિતી તલિં જાળડે જે;
તે આજ સ્વર્ગ ગઈ શું તજિને મનોરે ?
શીરાય છે હૃદય આ શતધા હવેનો. ૫
- નિર્દૂષણા, ગુણવતી, રસભાવપૂર્ણા,
સાલંકૃતિ, શ્રવણમંગળવર્ણુરાજિ;
રામા મનોહર મહારૌં સુકાવ્ય જેવી,
તે યાય કેમ હૃદયે વસિ તે વસી ના ! ૬

જાંથી પ્રિયે ! અહિં થકી જનિ તું રહીછું,
ત્યાંથી સમી સકળ ચિન્ત સરોરહોની;
ત્યાંથી ધરી અસગ કાન્તિ જ ઈન્દુગિમ્બે,
ને જીજ્ઞે કલકલાટજ કે કિલનો.

આપી કર્ઠક દિન ભોગ ગહેન્દ્ર જોવા,
વિદ્યુદ્વિલાસ સગ આગ ત્વરા કરીને;
આત્રી ગર્ભ, તજિ ગને હતભાગિઆને,

ગન્ત્રેહીજા નૃપતિને જ્યમ રાજ્યવ્રક્ષમી.

કોઈક મુજ વિવસિતયિ કોપ કેરે,
શું તું થઇ વશ ? અરે કરભોર શાગા !

કે આમ છોડિ સહસા મધ સ્વર્ગ માંહે;
જે ઠામ મુક્તરમણીનું, પતિવૃતા તું.

અમૃતસાર સરખા તુજ તે વિલાસો,
કાવ્યાત્મ હોઇ મનમાં રાગિ જે રહેતા;
તે વિષુ કેમ બનશે રમણીયશીલે !

રૂપાળો ચિત્તહર માલરો કહે કવિતા ?

સાકા વહે વિભવ લક્ષ્મીતણા હવે ને,
તહારો થતાં લય, અરે પ્રિય કાતરાક્ષિ !
જેનો પ્રકાશ અણુતા કવિઓ અસાર,
તહારા મધુર સ્મિતશોભિલુઆંડ આગે.

મંદસ્મિતામૃત તણા અભિષેક ધારી,

ખીલેલ નેત્રકમળે કરતી પુખ્ત જો;
તે નિત્ય મંગળમયી મૃદુદેવતા ને,
કામેશ્વરી હૃદયથી દગિતા ન જાય. ૧૨

આ લોકમાં “રમણ! નાયા” કહી રહ્યાઓ,
આકાશમાં, પ્રિય મનોહર વાણી બોલી,
સ્વર્ગે જઈ ધરણી ધૂલિ વિષે હવે કાં,
મૃગાક્ષિ ! નિર્દય થઈ મુગ્ધને પગાડે !! ૧૩

લાવણ્ય ઉન્નત, અનૂપમ શીલતા ને,
વાણી વિલક્ષ વિનયો વળિ સાર્થગીતિ,
સૌ ગુણને કરિ અશર્ણુ, તજી ગને એ,
હા! હન્ત! સુંદરિ ! ગઈ ક્યમ સ્વર્ગમાં તું ? ૧૪

સોનાયિ સારિ ઘુનિએ પરશુદ્વિએથી,
જાણી તિરસ્કરતિ આત્મ તણી શિખાને;
જાણી ધરી અતિશ ક્રોધ શું અગ્નિ દેવે ?
ધારી મનોહર છતા ન દયા અરેરે !! ૧૫

કર્પૂરવાટવત લોચનતાપહારી,
ખીલેલ પદ્મ સમ આગલસુખદેતુ;
આતુર્યપૂર્ણ કવિતાસમ ચિત્ત રમ્યા,
નમ્યા હતિ શ્રિ સહુમાં જયમ હોય દેવી. ૧૬
સ્વપ્નેય ધારિ અભિલાષ ન બાગિનિ તે,
કો અન્ય પુરૂષપરે ક્યમ આજ ત્યારે;

ચાલી ગઇ શરણુ ધાર્યું પ્રિયે ! અરે ! ત,
 તે નિત્ય નિર્ગુણ ગદા-પરમ્પદ સાથે ! ૧૭
 એ રીતિ, વાણી અમીને વરસાવનારી,
 આકાર કારીગર ઉત્તમનેય ધન્ય,
 એ કૃત્ય તુજ અમીનાં રસપૂર્ણ એનાં
 એનાં વખાણ કરતાં રસ કેમ નાવે ? ૧૮

જગન્નાથ—કરણુ વિલાસ

મૃતપ્રિયાનો પ્રિયતમ.

ગરબી.

આ હું પૂરું દીવામાં તેલ, પરન્તુ શું ને થકી ?
 એ કંઈ ચાલશે ? નહીંજ નહીં-જગીશ હું ત્યાં સુધી,
 ભર્યા ઘેન ગીયાએ લોચન પરન્તુ ન નીકળી;
 આહા ! અપ્રતિલન ને સદૈવની ચિન્તા ગસ્તિ શી ?
 મ્હારે -હૃદય વસ્યો છે સેતાન; મીઠું આંખ નિરખ્યાં;
 શાને જીવું, રહું ધારી વદન, વૃત્તિ, શ્વાસ જનનાં ?
 કહેછે જ્ઞાન ને મનન એ એક, ચિન્તા તુંએ મનન છે,
 દેજે કંઈક ત્યારે મને જ્ઞાન નસે જે ડાહ્યા વિષે.
 ભૂલ્યો, જ્ઞાનનું શું છે કામ ? જ્ઞાની રડતા રહે;
 એને -હેવું ધડીએ ગમે ન ક્રના જગના વિષે.
 હુંઠી હુંઠી વળ્યો સહુ તત્ત્વ, પરાવ્યું દીલ-કુદરતે,
 કર્યું સ્તાન વળી શાન્તિ અર્થ આદ્ભૂત ઝરણાં વિષે.

જે કંઈ જ્ઞાન જગતનું કહેવાય તેથી ન અગાત હું,
 ધારે તો નયનું એ સર્વે, પરંતુ શા અર્થનું ?
 બીધાં દીધાં સુખો જન માંહે, ગળે હજી ગાયુંતો,
 હવે સુખનું શું મ્હારે કાગ ? ગળો એ કે ના ગળો.
 માયાં જીત્યા મેં શત્રુ અનેક, હજી શક્તિમાન છું
 સુખ દુઃખ કે શક્તિ અશક્તિનું મ્હારે કાગ શું ?
 એ સૌ સૈકત રાશિમાં મેધ ગિન્દુસગ આ દીલે
 પેલી પળથી, જેનાગ સંભારતાં આ દીલ કમકમે.
 ન ગળે કશી ભીતિ, ન શાપથી એ દીલ આ ડરે,
 ન ગળે કંઈ આશ, ન ઇચ્છા, ન પ્રેમ કશા વિષે.
 ચમકાવતાં શુકન એનેકમાં ભ્રમણુ કર્યું, હવે
 કતંત્ય તપાસ તું જીવ, જીવનું શું કાગ છે ?

કૃત વિલમ્બિત વૃત્ત.

હું થકિ મન્વિત સત્ત્વ ગયાં તજી, શ્રમણિ સાધિત મન્ત્ર હસે ગને,
 રિગિ રિગિ દુખ દેહ પ્રયુક્ત એ, સહુ ઉપાય, ક્યૌં વિધિ આ સમે. ૧
 અદ્વૈત વાર, વૃથા વિશવાસ શો ? ગતસમાનું ન જ્ઞાન સુસત્વને,
 તમપરાવૃત્ત થાય ન આ વિની, ભરિયા જાણવું તેથકિ અર્થ શો ? ૨
 જનની પૃથ્વી, તમે શિશુ સૂર્યનાં ગયુખ, આં ગિરિ શું સહુ ધારી-હો ?
 સુખમના સહુ વ્યર્થ તમારિ એ. નિરખિને ન ઠરે. સુખ ભોચનો. ૩
 નિશિસુનેત્ર સૂરિાં જન મોહનાં તુજ પ્રકાશ વૃથા દુખિ આ દીલે,
 ઠરિ સુધા પણુ જાણુ અભાગી હું, અહહા શો વિપરીત વિયોગ તે ? ૪

સ્થિત શૃંગાન્ત ધર્ષ નિરખું નિએ, પ્રણળ બહેન તોરે તર હોડસાં ;
 આટકું કાં કરતાં નિશરાગ ત્યાં શયનમાં ગિરિના ખડકો ઉરે! ૫
 ફૂંડું કદી હોહું કે લાઉં શ્વાસ વા, સુખથી એ સુખદા સ્થિતિ પામું હું;
 ટગટમે મનહું, પડું તોયના; કંઈક દુઃખ વસે ખસું તોયના. ૬
 ભાગતું ચિત્ત,—દડીભુત ચણુંતો, કંઈક આ ઉરનું પડવા ન દે;
 ‘જીવ તું જીવ તું’—હે સમજાવ તું, જીવનું વ્યયે શું સુખ કુળી જને! ૭
 જીવનું ધારિ ઉદાસીન આતમા. જીવિ કુળાનું શું જીવ તમાધમાં,
 રચતું એક ન કાર્ય કરેલ મેં, અવધિ હા અવધિવળિ પાપની. ૮

બાયરન—મેન્ક્રંડ.

મૃતપ્રિયાના પ્રિયતમને.

ગઝલ.

તજાએ શોક ઊછાળે, ચીરાશે કો કરાડાએ.
 અપીડેને પીડા નાંખી, રસીલાની રસીલી ગઈ.
 અમી પાતાંજ વિષ પાછ, હણ્યો હા પ્રેમ પાપીએ. તજાએ.
 પડ્યો જે પ્રેમને પાય, રસે બાંધ્યો ગરી બન્ય,
 ક્યો. રસ પ્રેમ બન્ને એ, તૂપાએ ચિતકું સારે. તજાએ.
 અરેરે! કો ન અત્યારે, જીલે આંસુ પ્રતિસારે,
 મળે ભૂમી કંઠજ સૂની, ગગનના ગોળ દૂર નાતે. તજાએ.
 અદેખો વાયુ સુરવાટે હરે આશ્વાસ, કો આપે;
 રહે વારિય અદૃદાસે ઉઘાડે દીવ કે ઠારે ? તજાએ.

ન લે મન કાઢ એ ત્હારી, સહુ સ્વચ્છંદ આચારી,
 કંઈ લાગે, પરન્તુ એ, વિધિ છાનો રહ્યો લાગે. તણાયો.
 નહીં શક્તિ ગયેલી દહં, નહીં શક્તિ પડેલી વહું,
 વહી તોએ ન તુજ ઓછી, વૃથા -હે જીવ નિશ્વાસે. તણાયો.
 રહે દાખ્યું ન, જાહુ દાખ્યું; શમે જો આગ બિયાખ્યું;
 અરેરે! પ્રેમનું પાનું વિપગ વિપથી બર્થુ બાસે !! તણાયો.
 ન સૂઝે ચિત્ત શે રીઝે, -હૃદય માંહે -હૃદય સીઝે,
 -હૃદય રસ આ હવે પીજે, જીવન હેતુ જાને જો એ. તણાયો.

શશી અને નિશાનો વિલાસ.

ઇશ્ક જાગ યાગિની ચ્હડાવી, કેફ ગરત ગસ ચ્હાસે.
 વિધ વિધ કાગળ વનસ્પતિ સૌ, સુંદર સેજ ખીલાવે,
 વાયુ કંપિત તરવરે શાખા પુષ્પવાસ વરસાવે. ઇશ્ક.
 ગધુર રસીકું જુદજુદ ગાવે, ગિરિપર ઘોષ જાળવે,
 કુફરત ખીલી તું પગ ખીલી રમણાગમનથી બાવે. ઇશ્ક.
 વિરહે પીજો પાણુ રંગીસો ઇન્દુ તુંગમ આવે,
 એ દેખી બિનગી રંગી કાન્તિ કીર્ણુ પ્રસરાવે. ઇશ્ક.
 પેતારે ! પ્રેમાળ ચદા મોહી તુજ રસમય બાવે,
 આલંબે કર દે આલિંગન મુખ પ્રકુલ ગલકાવે. ઇશ્ક.
 અંધરામન આજે ત્હારં એ, ધીરહીણુ ત્વરતાએ;
 પ્રમ પાન કરતાં જો કંઈ કંઈ, આપધિપર હસકાવે, ઇશ્ક.

પ્રિય પ્રિયા પ્રેમાલ શૃંગારી રસગસ પ્રેમ નચાવેઃ
પ્રેમદોર પર નાચું નટ થઈ રે એ દિન ક્યમ નાવે! ઈશ્વર.

મુગ્ધાનો પતિ.

(શિખરિણી છંદ.)

મરાઓ સૂએ છે સરિ સરિ નદોળી સહ સદા,
નદીઓ ઝૂકે સાગરશું સુખ આનંદ રતિમાં;
લપેટી આંગાંગે અનિલ વિચરે ગાયનધ્વનિ,
ન શાને ત્યારે હું રમું તુજશું પ્રીતિભર રતિ? ૧
કરી જાંચી શ્રીવા ગિરિ નિરખિ -હે બ્યોગસખિને,
પણુ -લ્યો -લ્યો ઈન્દુ ઉદધિ હૃદયે પેસિ વિલસે,
ન ગાદાહીણો કે નર રહિ શકે, દૈવગતિ શી?
કુસ્મુભોના તન્તુ પાશુ વળગિ -હે એકપરથી. ૨
સખી બ્યોમે સોંપ્યું સકળ ઉર સ્વામી ગિરિકને,
કટાક્ષો ફેટીને ઉદધિ સખી મોહે શશી ભરે;
સમો આવે ત્યારે ખુલ્લ કમળ ભુંગે રતિ ચહે,
નિહાળે સૌ મુગ્ધો તદપિ સ્વર એકેકે ન ઉચરે! ૩
વિદગ્ધા જન્મેથી વિજળી રિઝવી -હે ધનપતિ,
મથૂરી ઝીલે છે અસુણુ પતિનાં, પ્રેમ રસીલી;
વૃષા જન્ગાવણે પ્રતિવરસ -હે ત્યાતક સુખે,
અરે કંઈ કંઈ થાયે, નિરખિ સમજી એહવું પ્રિયે! ૪
અરે થાતું કંઈ તો, ઝરણુ, સરિતા, ગાયન ધ્વનિ,
હવે તો થા કંઈ તું, વિયત ઉદધિ કે કમલિની;

માધૂરી કે વર્ષા, બનિશ તુજ જોજો કહિશ તે,

તાર્યાં તુંપ્રેમે; તુજ પ્રીતિ વિના શું દીલ ચહે. ૫

શેલી પ્રેમ તત્વજ્ઞાન—ગિત્ર.

માનનીનો પતિ.

હઠે ભારાઈ ગાનિનિા પડુંજ પાય હું;

ન પ્રેમપૂતળી, શુભાનપૂતળીજ તું. ૬૯.

મૃગાક્ષી મોહકારી, પ્રેમજ્ઞાન ત્યાં કશું?

ન મોહને સુપ્રેમ પ્રેમમાં કદી લહું. ૬૯.

હું ભુંગ ઠાગ ઠાગ પુષ્પવાસને નમું;

ખરન્ટુ પુષ્પ એકશું આ દીલ -હે વચું. ૬૯.

શશી સુધા ભરેલ, વર્ષાનો સુધા રહું;

પ્રતિસરો સુધા ન. ન્હોય ચંદ્રકાન્ત તું. ૬૯.

ન એ તું, તેયિ શું? શશી સુધા સગાન આ;

પ્રતિસરી સરો ન એ ન પ્રેમી દીલમાં. ૬૯.

આહો અભાગી છવા પ્રેમ જ્ઞાન ના વચું;

ન પ્રેમયોગ્ય તો દયાંગતિ અલે દહું. ૬૯.

વિલાસ પ્રિય પતિ.

બડી બડી સ્મૃતિ શું દે, સ્મૃતિ શું દે પ્રિયો એ.

મીઠી મીઠી લુપ્ત તોએ સ્મરણ સ્મરણ પ્રતિ;

ડહોળી દેતી દીલ પણ એ શું વિસરે? બડી બડી.

નીચી દ્રગ, ધપકતું ઉર, અધર ધરેલ;
 પ્રેમનો પ્રબંધ મૂક, કેગ વિસરે. ખડી ખડી.
 તે તે સુકટાક્ષમાન, તે તે માનિની સુદાય;
 તે તે રતિ મરિત, એનો નાજ વિસરે. ખડી ખડી.
 મરિતની પ્રશાન્તિ, ઈન્દ્રિ ઇન્દ્રિની વિશાન્તિ નીંદ;
 પ્રેમનો સુખા પ્રસ્વેદ એવો ક્યાં મળે? ખડી ખડી.
 અહા! શુદ્ધ પ્રેમી તેજ, મરિતની પ્રમરિત માંહે;
 ભગે જીવ, ભાગ્ય એવું મહાઈ શું હશે? ખડી ખડી.

અધીર પ્રિયતમ

ધટમાં રહી રહી શું રહી ખટકી !
 અટકી ખતાવીને શું ગઈ જટકી ? ધટમાં.
 સુંદર વદન, શિરે ભરી મટકી;
 તટ નદીનું, ધટ પીંપલ વટથી. ધટમાં,
 ફૂઝા ફૂંઝે પ્રીતિભર પક્ષી;
 હું ફૂંઝું ટુળ ભાવ વિલક્ષી. ધટમાં.
 મ્યાં એ પટપાલવ દીવ લટતો ?
 ભટ્ટી રમી ગાનત સુખ હું રટતો. ધટમાં.
 સુસંગત સંગતિ સુખદાયી;
 પટગત એ પથ્ય નહિ સુખ! ભાવી! ધટમાં.
 હા! ધિક્ક! હા! ધિક્ક! વચનની પત શી ?

તન ગન ધનગાંહે પટથી એ લટકી ? ધટમાં.
 જાટકી જાતે નહિ નહિ જાહુ આશા;
 લટગર ગોરૂ જાદન જાતલાજા. ધટમાં.

ઇન્દુ અને ઇન્દુ મુખી.

રોળા.

સખી સિન્ધુ અયિ આગ મસ્તિ કેરૂં ચહડિ ડોલે,
 અહીં સખી બુદ્ધિ પ્રેમ મધુરે રવ ખોલે;
 જલે ચકોરી હૃદય હૃદય જાહુ જાહુ વિધ ખોલે,
 અને કુમુદિની ચહડી નર્મ સુખને હીંદોળે. ૧

આહો ભાગ્ય માહરાં, વિયત આરઠ વિરાગ્યું,
 પ્રિયા રોહિણી સહં, પરગ આનંદે લાકું;
 અને જીતરૂં કદી ભૂગિપર વાંછિ વિલાસ,
 સખીરૂપ તૈયાર મજે સહુ વિના પ્રયાસ. ૨

વારૂં ! સર્વ એ અચ્છું ધચ્છું સુખડું તો મહારે,
 થતું હશે શું સખી સરવને મુજ અભાવે;
 હશે સર્વ સંસાર કટૂ કંટાળો દેતો,
 અને હશે શોકાગ્નિ સદા હૃદયે એને તો !! ૩

મસ્તિ કેરૂં નહિ તેહ, પછાડા તે મુજ અર્થે,
 નહીં મધુર રવ તેહ, તેહ વિયોગજ નદ્યે;
 નહીં હર્ષ, નહિ હોય સુખ હીંદોળ પલે એ.
 સહુ આર્ત ઉર તણી દીન વાણીજ અરેરે ! ૪

રોહોદૈન્યનું દુઃખ નિરખિ વિલાસ વિચારો
 આરો ધિકારો ધિક હૃદય કંઈતો શરમારો
 સુણી ગંભીર ગાન કરણ રસ પૂર્ણ પ્રેમીનું,
 સહુ રોહો સંભારિ હવું મુખ અશ્રુ ભીનું. ૫
 વળી એમ જાન થયું કેમ -હે આ અન્તરમાં?
 તહાં નોંદ ભયું ઘેલું પ્રિયામુખ આવ્યું નજરમાં;
 પ્રેમ ઘેલછા ભયું ગાન, મુખડું આ ઘેલું,
 એ ઇન્દુ, આ ઇન્દુમુખી, એંધાણ અમૂલું. ૬
 ભયો પ્રેમ ને સુષ્ટ થયો એ તુજ પ્રસંગે,
 સૂતું સર્વે સુખ પ્રિયે! જાણું તવ હૃદિ;
 મુખ દર્શન માત્રથી ગળે આ શીખ અમૂલી,
 હવે અણે તો હવે ભરે જિગળકે ચૂમી. ૭

પ્રમ કલ્પના

મંદા શીળી કુંળી અહીં, માધુરી સ્વચ્છંદાપણે,
 મંદા વહેછે પવન લહરો અગાસિ સુખે વ્યોમને;
 મુખ સુખ્યતું શીળી અધર, નયનો રમે સ્વચ્છંદમાં,
 આવયવ પ્રપ્રુક્ષિત અનિલથી, મનડું તરે આનંદમાં;
 હે! જીવ! હે! આનંદ! સૂતા પ્રેમના પર્યંકશું,
 તો વારશી? મેળાવિ દો આનંદ પરમાનંદશું.
 આ સમયના, આ પ્રેમના, આ જ્ઞાન આ આનંદના,
 આનંદ પ્રખળ જળે ભર્યું આ દીક્ષડું જીડે ન કાં ?

જા દીક્ષા જાડી પૃથ્વીમાં શું મોહથી -હેછે પડી ?
 બાનું વિખૂટી મૂઠ એ બાનું પુકે બ્રમણે ચ્હડી;
 ત્હારે પ્રિયા તુજ અંકમાં બ્રમણે રહ્યા શું મૂઠ થઇ ?
 છૂટી જશે સંસાર સુમ્મન બેટમાં ચરકચર રહિ.
 આ આનિલને તકિએ ઉંચકવા કર પ્રસારે ચદ્રમા,
 તો સુમ્મતો ને બેટતો પ્યારીસહે ત્યાં પ્હોંચિ જા.
 રે! પ્હોંચ, એવા સમયમાં લે ચિત્ર તુજ જ્હાદૂર કો
 કે વર્ણવી રસપૂર્ણ જગ અદ્ભૂતમાં ડૂગાવિ દે.

શીલી ચંદા

શાર્દૂલ વિકિરિત.

બેદી પૃથ્વી પટાન્ત જ્હાર ધસતી રંગીલી આનંદમાં,
 ધીમું ધીમું હસી ચ્હડે વિયતમાં જેલંતિ સ્વચ્છંદમાં,
 રંગે ભૂમિ, જલામ્બિ, યોગ સહુને આનંદના રંગમાં,
 આપે વલ્લભ વલ્લભા રસિકને વિલાસ અંગાંગમાં. ૧

સૂતાડયો અગ તેહ આન્ત થયલો શાન્તિ તણા અંકમાં,
 ફેંકી શાન્તિ અહા! વળી સરવથા પ્રવૃત્તિના સંગમાં,
 આ સૂધા વરસી રહી અકળ એ વાનસ્પતિ વૃંદમાં,
 ગાએ હાં યશ તાહરો સ્વર મહીં બુલ્બુલ બુલંદમાં. ૨

રે! ચંદા સખિ! પૂછું કૌતુક ભયોં પાગી કયા પુણ્યથી,
 ગાધૂરી છબી, હર્ષ ને નવોનશી નિષ્કામ પ્રવૃત્તિ શ્રી?

ને વિરાગવિશેષ શાન્તિ ગૃહિ ને નહે છે દ્રાણમ્બને,
 ન્યૂનાધિક કળા રહે બદલતી તો એ રહે શોભતી. ૩
 શું એ સત્ય બડી તને ઉદધિથી ને લૂણ રાશિ ભર્યો?
 ક્યાં એ મસ્તિ પ્રગત્ત નાવ ગળતી ને ત્હારો ક્યાં શીળતા!
 કે મહા યોગીસગી સદા તુજ છળી આ દીવ આકર્ષતી,
 પ્રવૃત્તિ જગની જુએ વદપિ એ હીણી પ્રિકી અંધ ધર્ષ. ૪
 આ આત્મા તુજને બને જનમથી અદ્ભૂત મૂર્તિ લહી,
 તો એને તુજ સારશ્રી લગિરશી દેજે કૃપા દ્રષ્ટિથી;
 યાએ એ તુજ શીળતા, નહિ નકી વ્યોમોન્નતિ પંડિતને,
 દે દે પ્રેમમદે ભરી રસિકડી દેહાન્ત સર્વેય તે. ૫

સ્વાલેશ દીલ.

શિખરિણી.

વૈત્યાં વર્ષો થોડાં, અડગ સુદૃઢો આપણ હતા,
 નેહી લાંબી જરી, પ્રીતિ હંગરની પાળ વયમાં.
 હવે તો જાણે છે—મુજ સગ પડ્યો તુંય લપરે;
 પ્રીતિ ગાદી ત્યાં નિસ્મરણ પણ ગાઢું ધધ રહ્યું. ૧
 ખરે પ્રીતિ જાણ્યે શિથિલ કરને ફેર સુચવે,
 જરો જૂસાઇ એ તદન, વૈતતાં માસ દિન કે?
 થતાં આવું શાને મુજ દેહનો શોક કનડે?
 નહીં દોષો ત્હારા, જગતક્રમ એ એમ પસડે. ૨
 યયાબ્ધિ પાણીને, મનુજ વૃત્તિને ગિાટ બારતી;

તરંગો તોફાની ભગત ચિત, તેની શી પ્રતીતિ?
 હવે બાધ્યાવસ્થા હરખભર તે શા અરથની?
 વસંતી—ઝાળી તે મુજ—તુજ વીતી આયુરવધિ!! ૩
 વીતી જૂવાની કે પ્રવૃત્તિ પકડયા કેદી જાનિને,
 કરી બીધા છેલા ગગન નમનો, સત્ય વૃતને;
 અરે! એ દાનો ક્યાં? હરખભર જે આગ ગુજ્યા;
 પ્રતિ અંગે જ્યારે રમતી દિસતી સત્ય શીલતા. ૪
 હવે મ્હોટા થાતાં ગયું સહુ જન્યા યન્ત્ર જગના,
 બયાં સ્વાયં આશા, બય, સહુ ક્રિયા સ્વાયં વશ હા!
 કહો ત્યાં પ્રીતિ તે કયમ કરિ ઠરે સ્વચ્છ સુખદા?
 ન જ્યાં આત્મા પ્રેમે, પણ સખત તે વૈશ્ય બયમાં. ૫
 લખ્યું એવું બાગ્યે, કયમ નર અને સ્વાયં વિખુરા?
 થવું સૌના જેવું કમ તજિ શકે કોઇ વિરલા.
 અને બાગ્યઆપત્તિ, જીવન સખળું દુઃખ જાનિ નહે;
 હુંતો ના લોભાઈ, અડગ વૃતને આ ઉર ચહે. ૬
 અરે! જન્મુ! ધારી વૃત શિયિલ શું ટેક વિસરી,
 ભરે દોષે કીર્તિ? નહિ નહિ રહે એક ઉજળી.
 થતાં અધારે બાં વિલસિ ચગકી નહેજ અગિઆ;
 ટકે નાએ દીપ્તિ જગનિ દિન જ્યોતિ ગહિં કદા. ૭
 મળે શાને ખુસામતિજનસહે રાજ્યકરતા,
 અરે ત્યારે ત્યારે દુરગુણ સુકોતેજિત થતા.
 અને મૂખાં પેલા, સુભગ વચને પ્રબિ કરતા.

અને લુચ્ચાઓ તે અસત ભણિને ટેક હણતા. ૮
 હજૂ કૃત્યોળી તું, પ્રિય સુહૃદ! જાતુંવત રહ્યો,
 વહ્યો ચાહે સ્વાર્થે, તદપિ ચિત્તમાં હર્ષ વધતો,
 રૂચે શે એવું એ—ધનપતિ વદે તેમ વદવું?
 કરે, કહેવું સારૂં, નરતું તદપિ, ચિત્ત ઠગવું!! ૯
 કહે જાંઘા કેઈ વૃત્ત તવ અનુભોદિ વરશે?
 ક્યો માશે કીર્તિ કવિજન તજીને સરવને?
 ક્યો એવો કહેશે “સુહૃદમમ” પ્રેમે સગજતો?
 અરે પ્રીતિનું તું વજન રતિએ નાંહિ ધરતો. ૧૦
 કહ્યાં લાગ્યાં તેવાં વચન કડવાં, માફ કરજે,
 તજી લોકાચારો, નિશ્ચિન હવે સ્પષ્ટ વદજે;
 ન લેખે લેખાતો ગણનીય થવા મત્ત કરજે,
 યજે કંઈ તો કંઈ જે નીતિવિદજનો નીચ ન લહે. ૧૧

ખાપરન—એક મિત્રને.

પ્રવૃત્તિમાં પ્રેમશો?

૫૬.

“પ્રેમ પ્રેમ” શું લવે? પ્રાણિયા! “પ્રેમ પ્રેમ” શું લવે?
 જીરવવો મુસ્કેલ, ન જરતાં સૂવું સગમતે દવે. પ્રાણિયા!
 પ્રેમ મોહની પારખ ન મજે, મોહ પ્રેમમાં લહે,
 મોહ મોહ નીવડતાં પાછળ ખેદ ધરી શું રહે? પ્રાણિયા!
 લોભ કામની ધપકે નાડી, ધોર તિગિર ધટ મજે,

સ્વારથના જ્યાં શ્વાસ નીકળે, ત્યાં કદિ પ્રેમશું ગળે? પ્રાણિઆ.
 પ્રેમ પ્રિયા બન્ધુનો જૂઠો, માત તાતનો ઝરે,
 જૂઠી દુનિઆમાં લાગ્યું શું ગાંડું પ્રેમ ઉપરે? પ્રાણિઆ.
 પેલા નભગત ઇન્દુ પાસે કવિગત ઇન્દુ નમે,
 હરગત ઇન્દુ! જગ જગતું એ ઇન્દુ બહુ ગમે. પ્રાણિઆ.
 તૂપ્ત ટળી અણુ તૂપ્ત અરેરે! હૃદય બન્યું આ સમે!
 ઇન્દુના અમીસાથ બળી છે હૃદય અમીમાં રમે. પ્રાણિઆ.

પ્રવૃત્તિને નમસ્કાર.

૫૬.

નમો નમો જંજળ, જગતની નમો નમો જંજળ,
 મયે કેમ મુજને તુજ કરવા? સર્વ આળ પંપાળ. જગતની.
 જીગર પ્રેમ યાચના હશે, કંઈ હશે હિમળકો ગહા;
 કપટ કપટ આ નજર તરે, તો છોડ ગને સર્વથા. જગતની.
 હશે હિત મહાર્ક તવ યત્ને, હશે વસી ઉરદયા.
 વિષ પોપણુ એને અમૃતપાએથી શી સાર્યતા? જગતની.
 હૃદય તુંથી વિરક્ત સદા, એ ચહે અન્ય સારદા;
 કદી બાંધ બાંધાય દેહ પણુ એ ન પ્રસાદ મહા. જગતની.
 જોળી ભસ્મ એ શંકર મોહો બીલ રાણીપર અહા!
 મહાવિશ્નુ વસુ સંપદ અર્થે, વસે સાગરે સદા. જગતની.
 એ હાયાં તો કાણુ માત્ર હું, હુંપરતો જોઈએ દયા,
 મહાદેવિ ! હું કુદ્ર જન્તું છો ભટકું અંધકારમાં. જગતની.

હું મુઝાઉં, નવ પડે કાંઈ આનંદ તુજ ઠાઠમાં;
પ્રણમું યાચું હું દીન, વિરાગે જીવ પછી નહિતમા. જગતની.

વિરાગનો સ્વીકાર.

૫૬.

જો જગ જાણે શુદ્ધ રંગ, રસ, સાર વિહીન સદાય,
તોય હજુ સજુતા ન તજી કાં? ઉઠી થાતું વીદાય.
હો ઉદ્દેગી આતમા છોડીને ચાલ્યો જ સંસારને?
વ્યાપ્ત થયું ઘટ ચિન્તા તિગિરે, સુઝે સૌ વિકરાળ;
પ્રગટ દીપ આનંદ કરીતે પરબ્રહ્મ સંભાળ હો ઉદ્દેગી.
એ દીપે ઘટ ભિન્નવલીત જો એ મહિ બ્રહ્મ સમાય;
શું જોળે જમ ઠામ ઠામમાં? સૌ ગભરાગણુ ટાળ. હો ઉદ્દેગી.
થવું વિરક્ત તોય આસક્ત શું ચિત્ત ઘડી ઘડી યાગ?
મિત્ર પ્રિયા સંબંધીમાંથી કોષ નહીં -હે રહાય. હો ઉદ્દેગી.
શું પામ્યો જગજન પ્રેમેતું? વધી મૂરખ જંજાળ;
પરબ્રહ્મ પ્રેમેતો ભઘહો! નિત્યાનંદ થવાય. હો ઉદ્દેગી.
સ્વારથિ કહેશે જગજન, છો કહે, સ્વારથ કેમ તમ્ભય?
સ્વારથ અરથે મ્હેણાં બોલે, સ્વારથી કોણુ ગણાય? હો ઉદ્દેગી.
સાગર પ્રેમ નીરભર હોએ, તેપર તરવું ચતાંય;
ભોંજે વપુ આનંદ ઉર્મીએ, જ્ઞાન અંદ મુખલાય. હો ઉદ્દેગી.
આતમા દહેર ખરીજે એહ રંગમાં.
એ દહેરે ભક્તિ, ભક્તિથી સાયુજ્ય મુક્તિ પમાય;
એ સર્વે વિરાગ અંગમાં એ વિણુ સર્વે વૃથાય. હો ઉદ્દેગી.

માત પિતાને પુત્ર.

ગઝલ (સોરઠની).

બેટા! નીંદ્રાગત થયે થયે એ આનંદમાં કરિ હાસ્ય લે,
કરી હાસ્ય લે, જોઈ શાન્તિ -હે, અમ ગાત તાત તણે દીલે;
એકવાર પણ અવતારમાં વસ્યું હાસ્ય આ દીન ગાલ તે. બેટા.
કરી લે, ફરીવાર નહિ ગળે, વશમાં દિનો બહુ આગળે;
તીક્ષ્ણ કંઠકે ભર્યું વિશ્વ આ, -હેતું સાથ એ ગમે ના ગમે. બેટા.
ગોરી કાન્તિ મોહ ભરી કુંળી ફૂર કાળ તેનેય આવશે;
ધિકા ધિકા આ અમ જોડેને જોથી ઊપજ્યો દુઃખ પામશે. બેટા.
લેલે ચાંપીએ ચુમ્બીએ તને, પ્રેમ દેહ સૌ કુર્યાન લે,
એકવાર તો હસ શાન્તિ -હે મરીએ કદાપિ જો આપજે. બેટા.
આપરનના કેનપરથી.

इन्दुपर दया भाव.

ગઝલ (સોરઠની).

આપુ ઇન્દુ! એ વિધિએ લખ્યું, ઉદયે ક્ષયે ચ્હડિ શું મરે?
તુને બેટવાગથી જો મરે ઉદધિ સખી કર લક્ષથી,
આખા વ્યોમનો પરિવર્તને, ન મળી શકે તોય તું ધડી! આપુ.
કુમુદિની તાહરી કુમળી તે શું સ્પર્શ ભૂંગ બંજે કરે,
જોગે કોષ રમત, નિશા જતાં તું ફીકો પડી અંતે આથમે! આપુ.
તહારી પ્રેમ ચુમી સ્વીકારવા આ ચકોરી જો ગગને તરે,

રેા કયે પ્રદેશ જઈ વસ્યો જેના ગમ્ય પ્રેમ વિહંગને? જાપુ.
 તું સયોગી જનને સુધા ભર્યો, વિષપૂર્ણ વિરહી તણે દીલે,
 એ વિચિત્રતા પ્રભુએ સૃષ્ટ, લોકો પૂજતા નીંદતા તને! જાપુ.
 મયવું, વૃથા જવું, ખીજવું, પુજ્ય નાંદ્ય આ લોકમાં થવું,
 એ પ્રકૃતિ આ જગત્ત્રની એમાં ચિત્તને શું ઉકાળવું? જાપુ.

વિષપીતી ગુર્જરી.

૫૬.

પડ્યો ધાવકારી ઉરપર હા! સહો જાય એના.
 ધર્યું મૂખ વિષમર્યું પ્યાલું તે જીવ! હવે પીળ.
 પ્રેમ અમૃત બહુ પીધું,
 સ્નેહી જન સુખ બહુ લીધું;
 મળ્યું આપ્યું, ગૃહી લીધું.
 [વધિએ ધાર્યું કીધું રેા પ્રિય તજ પ્રિયજન ચાલ્યા! ધર્યું.
 નર્મદ નવલ પ્રિય તતુજેને ભક્તી લીધા કાળે!
 અસલ એવું દુઃખ રહેવું, ધટધટ ઉતારી જાને.
 કોણ તુજ આરત જોશે,
 કોણ દુઃખમાં સુખ જોશે;
 કોણ તુજ આંસુ લહોશે,
 ગુર્જરી એકિલી રોશેરે મરેા આ જીવ જાળો હા! ધર્યું.
 કાળ કૂરાં છાજ્યું કીધું જોશરમ, મૂર્ખ શે લાભે?
 તત્ત્વ તત્ત્વમાં જૂંટાયાંને નામ અમર લાં મહાલે.
 ડાઘ અપયશનો લીધો,

ગર્ભ બેદી ધા કીધો;
વીખગર પ્યાસો દીધો.

પીવો એ રસ્તો સીધોરે! હૃદય વિચાર હવે શા? ધર્યું;
મીઝ આંખ મૂઠ્ઠના મહિં એ દેહ ગયાજ ગયા તે,
દ્રશ્ય વસ્તુ અરથે આંખો આ એ વિણુશે એ રાએ?
ગને શું અમર કરી રે!

વૃત્તિ મુજ કાં ન હરી તે?

પ્રભુ તેં પ્રેમ કરીને,

દુબ્યો શું વીખ ભરીને રે! ખરે દુખદા ઘટના આ! ધર્યું.

યુવાન અને મૃત્યુ કાલ

શિખરિણી.

પિતામાતાનીએ થઈ ન કંઈ સેવા મુજથકી,
ન -હેવાયું હુંથી નિયમસર નીતિ પથ વિષે,
ન દાને કંઈ દીધું કર થકી કદી દીન જનને,
અહો કાળે હા પિકાં મુજથકી જન્યું કાંઈ શુભ ના. ૧
નિહાળે પ્રિયા આ મુજ બલિ જની દામણી હવે!
અરેરે! એને મેં લગિર નહિ મ્હારી કરિ અહી,
તને સોંપું પ્યારિં ગુર, સુહૃદ ને કર્મ વશહા! અહો. ૨
હતી ભારી આશા, જનપદ અને દેશસુખની,
ગઈ સૌ દાઝીએ, અહહા પ્રથગાંકુર પુટતાં,
જશે જાયું એવું શરીર મુજ કૃતાર્થ ન થયું. અહો. ૩

સહુ બેનો માતા રહિ મુરખ નિરક્ષર ગદ્દા,
 ભણીતે વિદ્યાને કરતિ દુષિતા છંદ ગગને !!
 સુધારી તે યત્ને નિરખવિ હતી દેવી રૂપમાં. અલ્લો. ૪
 બણાયા સિ હો તે અશરણુ અરે ગાય બનિઆ,
 સ્વદેશી બધુઓ પરવશ અતિ દુઃખ સહતા !!
 અરે! એને એવા નિરખિ મરવું એમ કરમે!! અલ્લો. ૫
 અરે! ચુક્યો છું તું મરણ દુતા રે! આંહિ પગતાં;
 સદા ન્યાયી કહ્યો ધરમ કદી ભાં નાહિ પઠવે,
 રમ દે, સંતોષું મુજ વૃત્તિ તણો એક કડકો. અલ્લો. ૬
 અરે! નાએ છોડે, પ્રિયજન ! હવે વંદન કરે.
 પ્રભુ ધમ્મજાના તો મુજ થકિ રજે શુભ ન બન્યું;
 કથ્યું તેમાંથી કંઈ કરવું મુજને મોક્ષ મળવા. અલ્લો. ૭

પરતંત્રતા

૫૬.

અમે હુઝ્ય, હુઝ્યાભિલાષી ને હુઝ્ય વીર્ય દાખવતા,
 પડી રહીશું પરાધીન શું ? ના ના એમ બનેના.
 આર્યનું આર્યપણું શું ?
 વીરનું વીરપણું શું ?
 પ્રેમનું પરબંધન શું ?
 ધસી યશમાનથી મરશું રે, રહી અપયશથી ડરતા. પડી.
 કાણુ કાણુ પરદેશી યવનો, હકક હિમ્મત દાખે તે ?
 કાણુ થાત આર્યની પાસ જો રણમાં પડી રાએ એ ?

શસ્ત્રપર હાથ ધરીશું;
ધૂળ અરિ મુખ ભરીશું,
વેર વડવાનું લેશું.

દેશ નીજ હાથ કરીશું, મૂછે રહિશું કર ધરતા. પડી.
વીર્ય વપુશ્રી થકી ભરેલી ભલી આર્ય જનની આ,
મહા પરાક્રમ જયવાજાનાં જોયા સમય ધણા હા !

આહો પરશુધર પરશુ,
યુદ્ધ રામનું રાવણશું;
વળી કુરુક્ષેત્રે વાળ્યું.

યોધ કુરુ પાંડુ વાળ્યું રો ઝોગ ગાળદમ ભરતા. પડી.

ચંદાનેં એક પ્રશ્ન.

સતું જગ નીદ્રા અંક; હું પૂછું ચંદા !
સૂતા તારક નભ અંત, હું પૂછું ચંદા !
સૂતો સ્વર તિય પિય અંગ, હું પૂછું ચંદા !
સૂતી રતિગોષ્ઠિ દગંત, હું પૂછું ચંદા !
ત્યારે કરિ ગર્જન આગ, હું પૂછું ચંદા !
ફેંકે શું ઉદધિ કટાક્ષ? હું પૂછું ચંદા !
ને જીડી જીડું ચક્રાર, હું પૂછું ચંદા !
નાચે નિરખી તુજ કોર? હું પૂછું ચંદા !
ગાએ કયગ આ બુદ્ધ્યુત? હું પૂછું ચંદા !
મરિત ભર્યું પ્રસન્ન પ્રકુક્ષ હું પૂછું ચંદા !

ને અનિલ ક્ષહરી સુખિત, હું પૂછું ચંદા !
 નિરખી હરખે શુ કુમુદ? હું પૂછું ચંદા !
 તવ દર્શનથી ઘેલાં બને ! પૂછું ચંદા !
 એને સુખડું નિરખે તને ! પૂછું ચંદા !
 એ તે શી પ્રીતી રીત? હું પૂછું ચંદા !
 શી વશીકરણની વીધ? હું પૂછું ચંદા !
 શો મોહ તણો એ મત? હું પૂછું ચંદા !
 શો અજબ ચતુરાઇ પંથ? હું પૂછું ચંદા !
 સ્મર રહાય લઇ બહુવાર, અલિઓ તેં ચંદા !
 માર્યા છે બાણ પ્રહાર, અલિ ઓ તેં ચંદા !
 મુજને, પણ તોય તું દેવના જેવી ચંદા !
 આ અંતર આત્મ વિશે વસી, અલિ ઓ ચંદા !
 તજી નીદ્રા રતિ વ્યવહાર એતે શું ચંદા !
 નિરખું નિશિમાં બહુવાર? એતે શું ચંદા !
 દિનદિન વધે ત્યગ પ્યાર એતે શું ચંદા !
 એતે શો પ્રભુત્વ પ્રકાર? ઓ પ્યારી ચંદા !
 અયિ અયિ પ્રિયે શું એહ? એ પૂછું ચંદા !
 એક લગીર શું તો કેહ ઓ પ્યારી ચંદા !
 ધન પટથી ઢાંકે મોંઢ, શું ભુંડી ચંદા !
 તેમ તેમ વધે મુજ મોહ, ઓ ભુંડી ચંદા !
 શું નિરખે મંદ હસી હસી? ભુંડી ચંદા !
 શું અરજ કાંઈ નવ ઉરવસી! ભુંડી ચંદા !

મદનવાધા.

હોરી.

કામ હે કામ જોતું વિચારી વિચારીરે કામ હે કામ. (૨૬)

ઉત્સવ વૈભવ જગના વિહારો, ત્યાગ્યા સહુ મોહકારી;
ત્યાગ્યા લલિત લલનાના પ્રદેશો તાકી શરો બહુ કારી,
બમે કેમ પૂઠ હમારી ? કામ હે કામ.

કોકિલના કોમળ કંઠે લલનાનો ભાવ વધારી,
લલિત લતા વન કુંઝે અને ગિરિ સરિત વિશે એ વિકારી,
વશી શું રહ્યો રૂપ ધારી ? કામ હે કામ,
હા ! હા ! હણાયો હણાયો હવે હું, ક્યાં જનક ? શી ગતિ મહારી,
આશ્રય એક હતો આભનો આ, તેઓ થયું દુઃખકારી,
મદનને ગળી રહાય ભારી ! કામ હે કામ.

વૃષ્ટિ વધીને રમી રહિ વિદ્યુત મૂર્તિ મનોહર ધારી;
પ્રેરે અનંત ઉદીપન ભાવો સુરધનુ રંગ વિહારી !
અનાથનું કો ભય હારી કામ હે કામ.

જગ સાફ નિર્દય થઈ બેઠું, તો શી કથા કહું તહારી ?
પ્રગ દયા પરમાર્થ ન રૂએ નિર્દયતા થઈ પ્યારી—
બલે તો સહુ ગન ભારી, કામ હે કામ.

કોયલડી.

બેઠિ બેઠિ આંખાની ડાળ, કોયલડી ટહુકો કરે !

‘પીઠ પીઠ’ રટે આ પપૈઓ ન બિન્દુ એ સાંપડે !

એવો એવોજ જગતનો નીમ કોને કોની શી પડી ?
 ‘પીઢ’ પીઢ’ રટે આ પપૈઓ કાયલડી ટહુકી રહી !
 પ્રેમ દયા પરમાર્થ જોમાં જનતા વસી
 ખોળ્યાં લાઘે ન એ જનમાંહે વિહગની તો વાત શી !
 એવો એવો શું જગતનો નીમ ! કોને કોની ના પડી.
 ‘પીઢ’ પીઢ’ ર આ પપૈઓ કાયલડી ટહુકી રહી !
 શીકિ શીકિ અને નિર્માલ્ય દિસે હિન્દ જાપડી
 એવી તોએ ખિટાનિઆ એને ન છોડે પાએ ધડી !
 એવો એવો શું જગતનો નીમ ? સ્વારથમાં વૃતિ જડી
 સારી સારી ખિટાનિઆથી આ કાયલજે ટહુકી રહી
 કહુશે કહુશે ‘અમે એક આર્ય, એવા હિન્દુઓ અરે
 દમે સ્ત્રીને ગુલામની પેર એમાં એ આતંદ લે ! !
 રે રે નિર્દય આ ગજળંધુ ઠવે શું કથ્યા થકી
 ‘પીઢ’ પીઢ’ રટે આ પપૈઓ કાયલડી ટહુકી રહી’
 બન્ધુઓ ! ઓ ! ખિટાનિઆ ! ઓ તબ્યું શું ઔદાર્યને,
 જેની સેવા પ્રતાપે શ્રી સાંખ હલાહલને સહે,
 પેલો પેલો ન જગતનો નીમ, જગત નીતિ આ નવી,
 ‘પીઢ’ પીઢ’ રટે આ પપૈઓ કાયલ શું ટહુકી રહી ?
 પ્રેમ દયા પરમાર્થ એ નહિ એક દેવનાં;
 સેબે તેનાં સદા એ તૈયાર પાદપની જુઓ પ્રભા—
 છેદે કાપે એવા જીવનેય એ દે હાય શીતળી;
 ‘પીઢ’ પીઢ’ રટે આ પપૈઓ કાયલ શું ટહુકી રહી ?

પરત્ર અમારે દેશ, ગુલામ સ્ત્રીઓ અહીં;
 એવાં દુખથી ન આવે કંઈ ઉંધ, તારે દીન કંઈ નહીં—
 બેઠિ બેઠિ આંગાની ડાળ કાચલ શું ટહુકા કરે ?
 'પીડ' પીડ' રટે આ પપૈઓ ન મિંદુએ સાંપડે!!

અવસાન સ્તુતિ.

ગઝલ (સોરઠની.)

હું તું એક એ ઉમાકાન્ત શું? દીન બાળ તુજ શરણે પડું;
 પીડું તે હલાહલ તું સહે, લાંતો દુઃખ લેશ ગમે નહીં;
 હું તું એક એ ઉમાકાન્ત શું? એનો લેશ ભાસ ગમે નહીં. હુંતું.
 કહે છે ચંદ્રશેખર સૌ તને લાંતો ક્રોધ જવાળ રહે બળી.
 હું તું એક એ સહુ શું લવે? ભાવી તો બલે આજ કંઈ નહીં હુંતું.
 ક્યાંએ ભરમી ભૂત રતિપતિ? ક્યાં એ બંદીજન ગુલુ ગાનમાં?
 હું તું એક—એ ડરતો તુંથી, દગતો ગમે દિનનીશ કાં? હુંતું.
 હતી રાગે ભે ધસી હર્ષથી પડી કેશમાં રહી જાનહવી;
 એવી એ ચહે તુજ શર્ણુને, પડું શર્ણુકાંઠાં એહે નહીં. હુંતું.
 હુંતું એક નિઘ્ર સાર્યકે હોતો હો બલે; રચતું નહીં.
 હુંતે હું રહું તુજ દાસ હું, તું તે શર્ણુ એકજ એ સહી. હુંતું.

इति.

સ્પષ્ટી કરણ સહાય.

શિવસ્તવન આમાં લીધેલા ઘણાખરા તર્કોનું મૂળ **કુમારસં-**
ભવમાંનો જટિલ-ઉમા-સંવાદ છે. એકાદ શેપરહેલનું મૂળ **ઉપ-**
મન્યુકૃત માહિમ્નસ્તોત્ર છે.

“ભયહારી” ચતુર્વિધિનું વિશેષણ છે. જગદ્ધેયઃ જગતને ધ્યાન કરવા યોગ્ય. સધ્યાન ધ્યાન સહિત, ધ્યાન ધરતા.

કુમુદીનો ચંદ આ પદ્યધ્વની ઉત્પત્તિ કેવળ કલ્પનામાંથીજ થયે-
લ છે, અને કલ્પના એક કરતાં વધારે રથજે કિલ્લ છે; પરંતુ વિષય
અમ્હું કાવ્યસ્થાન થઈ પડે તેવો છે. સ્વભાવિક પ્રતિભાશક્તિને એ
રમણીય—માનપ્રદ નીવડે. ઉત્કંઠાથી પ્રેરાઈ મેં મહારી કલગ તો
ચલાવી છે, પરંતુ સ્થાન, પાત્રતા, કલ્પના, રસ પ્રભાવ દરેક વર્ણન-
માં મહારી શિથિલતા મને જણાય છે માટેજ હું આને કાવ્યનામ
ન આપતાં પદ્યધ્વ નામ આપવા ઇચ્છું છું.

સમય વૃષ્ટા ઋતુનો છે, આકાશ જલ પૂર્ણ મેઘથી છવાયેલ
છે, રાત્રિ અનુવાણી છે. કલ્પના એવી છે જે ચંદ્ર ધનપટથી આચ્છા-
દિત શીકો—પીળો દેખાય છે, આમ ધનપટમાંથી ઝાંખી આંખે
પ્રિય કુમુદિનીને પણ શીકો—પીળી જુએછે—જાણે પોતાના વિરહ
સમયના આગમનથી, દુઃખથી પરાધીન અવસ્થાથી પ્રિયા પણ
દુઃખી—દામણી વદન કમળને નમાવી રહતી ઉભી છે. કુમુદીનો છોડ
પોતાનો પ્યાસો ચંદ્રની શૂન્યતામાં તો નમાવતો હશે, પરંતુ ધનપ-

૮થી આચ્છાદિત ચંદ્રગા હોય ત્યારે આ સ્થિતિ હોય એમ કલ્પવા કરતાં ઉપરની કલ્પના વાંચનારને વધારે પ્રત્યક્ષરી ભાસશે. કલ્પનાને વિશેષ એટલે સુધી દોરી છે કે સમય વૃથાની ગંધ્યા અવરથામાં આ-
શ્વે પડ્યો છે. કહ્યું છે જે “લીલી સાડી સજી કૂદે રમે સખી સહુ”

હવે વાંચનાર કલ્પનાનો કિલ્લટ ભાગ જોઈ શકશે. કુમુદીને વાદળી—કુમુદી ચંદ્રના પ્રેમમાં વિરોધ આણનારી ચંદ્રને દૂષિત કર-
વાની ઇચ્છા ધરનારી—વા ચંદ્રના સુરત સમાગમમાંજ લાલચુ પો-
તાના જળમાં ડૂળાવી દે છે, મારી નાખે છે અને તાણી જાય છે. કદાચ દૈવયોગે એક કુમુદીની આવી દશા હોઈ શકે પરંતુ સર્વથા વૃથામાં કુમુદીનો નાશ કોઈ અંતમાં વર્ણવ્યો નથી તેમ સંભવતો પણ નથી. કિલ્લટતાનો અંત આટલેથીજ અટકતો નથી.

ચંદ્ર પણ શીકો—પીલો હતો તે તદન પીલો વિવર્ણ શય થઈ જાય છે. પ્રિયાના પાછળ પોતાનો પ્રાણ તજે છે, તે છેક “પ્રસન્ન નમ્ર નદી સરો” એવા શરદના સમયમાં પુનર્દર્શિત થાય છે. કુમુદી જન્મી પોતાના દ્રગામૃતે જીવાડે છે ત્યારે સજીવ થાય છે. આત્યાર સુધી જન સમૂહને તે જણાતો તેનું કેમ? એતો કેવળ વાદળીએ પોતાના ધનાંકમાં, મૂર્છિત છે માટે મૂર્છાવળે વશ થશે એવી ઇચ્છા-
થી વા ફૂરતાની અવધિ યતાવવા—પ્રરાક્રમ હૃદ પ્રદર્શિત કરવા શય-
રૂપે સ્થાપી રાખ્યો છે.

કહેવું જોઈએ કે આવાં કલ્પના સ્ખલનો અજ્ઞાનતા કે ત્વરતા-
થી થયેલ નથી. ગંભીર કચ્છરસ જે આમાં કવચિત્ કવચિત્ ગ-
સ્તિ કરતો વંદ્યો આતે છે તેને આવાં સ્ખલનથીજ પુટી મળે છે.

પ્રેમનું ઉચ્ચીકરણ કુમુદીની પાછળ ચંદ્ર ગરે ત્યાંજ આવી શકે.

જો કે આમાં ૧૧ પદ્યધોનો સમૂહ છે અને ૧, ૨, ૩, એવા ક્રમ પાડી તેમને મૂકવામાં આવ્યા છે પરંતુ એવા ક્રમે તેમની ઉત્પત્તિ થઈ નથી તેમ એમ ન વાંચતાં વાંચનારને ન્યૂનતા જણાય તેમ પણ નથી.

પિતા-ઉદધિ. ઝુરવું-ઉછાળામરવા. ચંદ્રને લીધે ભરતીઓટ થાન થઈ એ જગ જાણીતી વાત છે. ષોડશ સોળ કળાના ચંદ્ર હોય છે પરંતુ પૂર્ણિમાએ પૂર્ણ કળા હોય એમ ગાની તથા તિથિની સંખ્યા લક્ષ્યમાં રાખી પંદર કળા કદવી છે બ્રમણે મહાકવ્યો-પૃથ્વીની આસપાસ ચંદ્ર ૫૨ છે.

વૃત્તિમંદ-લાગણી વિનાનો. ભૂનભયોગ-દ્રષ્ટિમર્યાદા (સરસ્વતીઃ ચંદ્ર) રાગ હરિગીતની લેહમાં ચાલશે.

૨ શ્રુતિ=કાન. સ્પર્શ=ચુમ્બન. કષ્ટ જીવવું=જીવવું દુઃખદાયક થઈ પડવું છે. રાગ ભૈરવીની ગઝલ.

૩ અશર્ણ્ય=શર્ણુ જવા યોગ્ય નહીં. એવો. તપે=તાપ સહન કરે. દુઃખ વેઠે.

વૃત્તે=પતિવૃત્ત (ચંદ્ર શિવાય અન્ય શું પ્યાર ન ખાંધવાનુંવૃત્ત) "મોહો ચંડી" આગ ખોલી ચંદ્ર પોતાનું વિનય આપણે બતાવે છે. "કુંળી કરમાઈ જગર" વિગેરે ખોલી ચંદ્ર કુમુદીનું પ્રેમ ગાંભીર્ય બતાવે છે. "તજીદે તજીને" વિગેરે ખોલી ચંદ્રમા પોતાનો ઉચ્ચ પ્રેમધ્વનિત કરે છે.

રાગ-ગઝલ-કાસીદા તું જાકે ખળર લાહે મોરા ચારકી એ હમે

૪ ચંદ્ર કેટલા ઉદાર વિચારનો પુરૂષ છે તે આ પદથી જણાઈ આવશે. કદાચ તું ધારતી હોઈશ કે તારા તજવાથી મને દુઃખ થશે પરંતુ એમ ધારતી ના તારા સુખના દર્શનમાં મહારા દુઃખનો નાશ સમજી લે “એપ્રિયા ગુણુગાન” વિગેરે બોલી જણાવે છે જે તજવાથી કદી તું જઈશ પણ તારું સર્વસ્વ મહારી પાસેથી જવાનું નથી એટલે તારી ખોડ જણાવાની નથી. ‘પ્રુઝી પ્રગટે’ હૃદયમાં કુમુદી વસી છે માટે આંખ તેને રથળે રથળે જુએ છે. પ્રિયાથી દુઃખ-પ્રિયા આપે તે દુઃખ. પ્રાણુધિ=પ્રાણુથી અધિક. જન્મી પિતાને દુઃખમાં ધર્યો. ચંદ્રથી ભરતી એટ યાય છે. પ્રેમની= કુમુદી વિના ધન્દુ ન રહી શકે તેમ ધન્દુવિના કુમુદી ન રહી શકે એ પ્રેમની.

રાગ માઠ.

૫ “અરે ઓ મૂર્ખ” વિગેરે શબ્દથી કુમુદીના ઉચ્ચ પ્યારની તથા તે પર ચંદ્રના પૂર્ણ વિશ્વાસની ધ્વનિ યાય છે. “પ્રયત્નો વ્યથં” વિગેરે ચંદ્રનું નિષ્કલંકત્વ બતાવે છે. “મહી આકાશ” વિગેરે શબ્દથી ચંદ્રનું એવું તાત્પર્ય છે જે મહાઈ આકાશ કુમુદી વસે તે રથા નછે. (આકાશ-દિવ્ય સ્થાન) વિપ્રાણુની ખરાઈ ગયેલ. કણ્ણુ=ભરમનાં રચકણુ.

રાગ ૩ જા પદનો.

૬ એક તત્વમાં ધડેલ-જળ તત્વમાં ધડેલ-કુમુદીનું જળમાં ઊગવું તથા ચંદ્રનું સાગરથી જનન અગમ્યું નથી. “દયાવ હુંને” એમ વર્ષણની શરૂઆતમાં બોલે છે એમ સમજવું. એ જીવમાં વસેલ જીવ-ચંદ્ર પોતેજ. શું થશે-પવિત્ર સુંદરીના વૃત્તજાળ પર આવે-

જ વિશ્વાસ જોઈએ,

રાગ ચંદ્ર મુખીને એકલી.

૭ “દીલસર દીવ” વિગેરે આખું ચર્ણુ પુખ્ત મણિલાલના પ્રેમ જીવનના “દીલશું દીલ” વિગેરેપરથી ચોરી લીધું છે. અનિલાધાર. પવન જ્યાં ઘસડે ત્યાં જવાવાળી “ભૂમિથી નભમાં રહડી-વિગેરે” -નભમાં રહડી તથાપિ પવિત્રતા જાળવી રાખવાને બદલે અપવિત્રતા સંગૃહી.

રાગ બિહાગની ગઝલ (આંસુડાં મહારા લુવે એ.)

૮ બદલતાં-પ્રતિકૂળ થતાં. ફૂરતગા=વાદળીનું વિશેષણ.

આળું મહારે લીધે તને થતું વિયોગ દુઃખ. કાચું-તહારા મૃત્યુ-રૂપી ધા. વહેનહિ વાયુએ એ ધાને શાન્તિ આપવાને.

સુભાગ્ય-કારણ કે હૃદય સર્વસુખ અનુભવી શકે તેવું છે.

શરણુ પડતું-મને ત્હાં સ્પર્ષ સુખ નથી તો ખેર પરન્તુ ત્હારી પૂજનું પણ સુખ નથી. જળમાં જે મ્હાં પ્રતિબિમ્બ ત્હારે શરણુ પડતું તે પણ આજે નથી. (વાદળીના વિરોધથી)આભિગમ=તરફ, શ્રીવા=ગરદન તમ-તમારું.

૯ શકે=જાણે, પિયુષ=અમૃત, સખિત્રતાએ=ખેદસહિત પિયુષ-પાત્ર-અધર. શુચિ=પવિત્રતા, નિસર્ગતા=કુદરત. ગતા. મૃત.

૧૦ વિરમી=થાકીભર્ય પ્રસન્ન=ચોખ્ખું, આનંદી, ધન=નિબિંદ

રાગ “જય જય જય જય જય જય જય જયો” નર્મદાશંકર.

૧૧ સ્વાદ, પાન, કેશ, ભોગ આશખંદો પ્રેમભોગ કમવાર રહડોતો બતાવવા દાખલ કર્યા છે.

પ્રિયાસ્મરણ આ વિષય, આમાં દાખલ કરેલ સર્વ વિષય ની પેહેલાં લખેલો હતો પરંતુ ગનોભાવનું ચિત્ર કષ્ટક સાંઝે લાગવાથી દાખલ કરેલ છે. દરેક પદની અન્તે ફરી ફરી આવતું ચરણુ મ્હાં નથી પરંતુ કોઇ પાસેથી સાંભળેલું વા વાંચેલું તે દાખલ કરી દીધું છે. દ્વીરેશ=ભ્રમર મૃણાલ=કમળ. સાર્ય=સાર્યક બ્રૂશરલક્ષ્ય=ભ્રમરરૂપી જાણનું લક્ષ્ય. લક્ષ્ય=જેની સામે જાણુ તાકવામાં આવે તે. શાન્તા અને પ્રગદા એ એક જીવનના ભાવમાં વિરોધ જાણુનાર શબ્દ જણારો પરંતુ એ શબ્દો અનુક્રમે સ્ત્રીના નેત્રની અવસ્થા જતાવે છે. ન્યાસયકી=ધપકારાથી. ક્ષત=જખમ. વિહારગત=વિહાર સંબંધી. દ્વીધા, ત્રિધા, ચતુરધા. એકપછી એક યતાં સુમ્મનની અધીરતા જતાવે છે. પ્રશાન્ત=થાકીગએલી બોજ્ય=ભોગવવા યોગ્ય.

પ્રિયાવિરહ=પંડિત જગન્નાથનું આ કાવ્ય છે એનું નામ કંઈ જગતથી અજાણ્યું નથી. કવિતા માધુર્ય ભરી છે. વિશેષ શું કહું, એનો પોતાનોજ પોતાની કવિતાને વારતે કેવો મત હતો તે સુઘ વાંચનાર આમાંથી જોઈ લેશે. પરાડ-મુખ=પ્રતિકૂળ. રમરના સચિવ=કામદેવના મંત્રી આ વિશેષજુ નેત્રાવલોકનું છે. નેત્રાવલોક=કટાક્ષ કવિતો નેત્રાવલોકને બદલે “સહસાવલોક” વાપરે છે પરંતુ પદબંધ તૂટવાની ભીતિથી લાચાર થઇ આવી છૂટ લીધી છે. વિસ્મૃતિ ગર્ત=વિસ્મરણ રૂપી ખાડો, કવિતો જ્યાં “વિસ્મૃતિપથ” વાપરે છે પરંતુ “વિસ્મૃતિ ગર્ત” એથી કષ્ટ સારો અર્થ જતાવે છે. ગાંઠે વાપર્યો છે. અધિ દેવતા શું=અધિષ્ઠાત્રી જેવી નિર્વાણ મંગળપદ=સ્વર્ગ. નીલારવિંદ=કાળાં કમળ-કટાક્ષ કાળાં હોય ગાંઠે નીલ. શબ્દવા.

પૈયો છે. સ્ખલન=ઠેશ “ખાબઠો” આ શબ્દ હાલની રીતીને અનુ-
સરી લખવામાં આવ્યો છે. કવિતો એને જદલે “શિલા શકલ” વા-
પરે છે. શ્રવણ મંગળ વર્ણુ રાગિ=સાંભળતાં ગાંગલિક જણાય એ-
વી છે શબ્દની પંક્તિ જેવી, નિર્દૂષણુ આદિ વિશેષણુ કવિતા તેમ
સ્ત્રી જાત્રેપક્ષે લાગુ પડેછે સરોરહ=કમળ અસગ=અસાધારણ. “વિ-
ધુત્ વિલાસ સગ” આ વિશેષણુ મહેન્દ્ર ભોગનું છે. કાવ્યાત્મહો
ધ=કાવ્યનું સ્વરૂપ લેધ રાદ્રા=પૂર્ણિમાની રાત્રી. ગધુરસિમ્ત શોભિ
ભુઅંડ=ગધુર હારવથી શોભતું બ્રહ્માંડ. અભિષેક=સિંચન. પર=ધણી
તિરસ્કરતી=તિરસ્કાર કરતી મહા પર બ્રહ્મસાયે=બ્રહ્મતો મહા છે પ-
રન્તુ તહારે પતિવૃતાને તે પર અન્ય જેવો છે.

મૃતપ્રિયાનોપ્રિયતમ ઇંગ્લંડમાંતો આ કવિની જાહુ ઉચ્ચ ગણના
થતી નથી અને તેનું કારણ એવું છે જે એની કવિતા મનુષ્યને સ-
મયે નીતિ વિરૂદ્ધ આચારમાં પ્રેરે એવી ભીતિ રહે છે. જાકી ‘વ
ડર્જ વર્થ’ કમિ જેને વાસ્તે ઇંગ્લંડ એટલું જાણુ માન ધરાવે છે. તે-
ની ગણના પણ ચુરપ આ કવિના જેવી કરતો નથી.

લખાણમાં આ કવિ એવો જોરસો ધરાવે છે કે એની કવિ-
ત્વ પ્રેરણાનું જળ પ્રજળ હશે એમ સિદ્ધ થાયછે.

“અર્થાં ઘેન” આ અરણને જદલે કવિ “If I slumber”
દાખલ કરે છે તેનું ભાષાંતર કરવામાં આવ્યું નથી એનો અર્થ એ-
વો છે જે “જો હું જો કાંઈ ખાતો હોઉં તો” એ ઉંધ નથી પર-
ન્તુ ઘેન છે. “એને -હેવું ધડીએ ગમે ન” આ અરણ પછી
“The tree of knowledge is not that of life” એવું પદ

દાખલ કરે છે. ભાષાન્તરમાં તાત્પર્ય માત્ર લાવી એ પદ ઊડાવી દીધું છે. સૈકતરાશિ=રેત્યનો ઢગલો. પેલી પળથી=પ્રિયાના મૃત્યુ કાળની પળથી આ ભાષાન્તરમાં તાત્પર્ય તરફ ધ્યાન રાખી શબ્દશઃઅર્થની બહુ દરકાર રાખી નથી. ઈર્તવ્ય—ભૂત વિગેરે બોલાવી પ્રિયાની પ્રવૃત્તિ મેળવતી.

પછી સત્યને બોલાવે છે પરન્તુ એમ માલુમ પડે છે જે સત્યને બહુ ભૂતકાળનું જ્ઞાન હોતું નથી તેથી તેમને રજા આપે છે. ત્યાર પછીના ભાગનું ભાષાન્તર દ્રુતવિલમ્બિત વૃત્તમાં કર્યું છે.

નિશિસુનેત્ર—આને બદલે કવિ સૂર્યને સંબોધન કરે છે. કારણકે સમય પ્રભાતનો છે; પરન્તુ અમે એપર બહુ દરકાર રાખી નથી. વાંચનારે આ વખતે એમ સમજવું જે નાયક શશીને માત્ર સંભારે જ છે. પ્રયુક્ત=ચોળેલા. તમપરાવૃત=અંધકારથી ઢંકાએલ મયૂખકી-ણું. શૃંગાન્ત=શિખરની પાછું ટોચે તમોધમાં=અંધારાના ઓધમાં.

મૃતપ્રિયાનાપ્રિયતમને—મારા એક કવિતા બનાવનાર મિત્રની સ્ત્રી મરી જતાં આ પત્ર તેને મોકલવામાં આવ્યો હતો. તૃપાથી=અતૃપ્ત રહી માટે. સારે=કાપે. પ્રતિસારે=સામાં પાડીને. આશ્વાસ=દીલાસો. અદૃહાસ=ખડખડાટ હસવું.

રાગ—ગઝલ સરસ્વતી ચંદ્રની

જાણી અને નિશાનો વિલાસ—રમણાગમન=વલ્લભનું આવવું બાવ=હાવ ભાવો.

રાગ—જો પિયુ આવે મોહુ મંદિરવા પલકનસે મગ ઝાંઝે. એ કલ્યાણ

મુગ્ધાનોપતિ—અંગાંગે—અનિલ પોતાના પ્રતિઆંગે ગાયનના પ્રતિ અંગને લપેટે છે. વાયુથી શબ્દવહન થાયછે એ ક્યાં અનુભવ્યું છે. વિદગ્ધા=ચતુર. અસુણુ=આંસુ સૃજનમાવર્ત=જન્મનાફેરા.

માનિનીનોપતિ—સમાન=સર્વને સમાન હકવાળી

રાગ ભૈરવીની ગઝલ.

વિલાસપ્રિયપતિ લુપ્ત=રોપ થયેલી પ્રબંધ=ખેલ. મૂક=મુગ્ધા પ્રશાન્તિ=યાક પ્રસ્વેદ=પસીનો.

રાગ—ખમાય “દ્રગરસભર મોહ દિલ છાધ રહી”

અધીરપ્રિયતમ—પટગત=લૂગડાં સંબંધી, લૂગડાંમાંથી મળતું. બાવી=નશીબ.

રાગ—પીલુ “કહું શું નશીબે દુઃખિઓ કીધો છે.”

ઇન્દુ અને ઇન્દુ મુખી રવ=અવાજ હૃષ્ટ=આનંદિત. આરઠ મહોત્સો. મુજ અભાવ=મહારા ન હોવામાં એટલે એ સર્વપૃથ્વીપર છે હું આકાશમાં છું તેમની પાસે નથી ગાટે આર્ત=દુઃખી.

પ્રેમકલ્પના—પર્યંકમાં=ળીછાનામાં. આ વાંચતી વખતે વાંચનારે “ધરકે અલ્લાહ” અથવા “બધે બ્રહ્મરૂપ બ્રહ્મ પ્રેમ જાણું” એ લીટીઓ ધ્યાનમાં રાખવી.

રાગ—હરિગીતની લેહમાં.

શીલીચંદા—શાન્ત=ચાક્રીગયેલો વૃંદ=ટોળું. બૂલંદ=કંચ. નિષ્કામ પ્રવૃત્તિશ્રી=સ્વાર્થ રહીત વ્યવહાર વિરાગ વિશેષ શાન્તિ=જેવાં વિરાગ વધારે છે એવી શાન્તિ પ્રમત્ત=મહોટાં વ્યોમોન્નતિ પંકતિ=આકાશ જેવો મોટો હોદ્દો.

સ્વાલેશદીલ બાહ્યે=બાહ્યાવરધામાં. યથાબ્ધિ=જેમ સમુદ્ર, ગમન નમતો=છેલ્લા રામ રામ. ભાગ્યાપત્તિ=ભાગ્ય આપત્તિ ભાગ્ય આપત્તિરૂપ બની જાય. “અડગ વૃત્તને”, આ શબ્દો પછીની કવિની બે લીટીનું ભાષાન્તર તદ્દન જવાબ દીધું છે. રાજ્ય કર

તા=રાજ્ય કરનાર. “કરે કહેવું—વિગેરે” ખરાબ કરે તો પણ સારું કહેવું અને ચિત્તને ઠગવું. આ લીટી પછીની આખી ટૂંક ભાષાન્તરમાં લીધી નથી. ગણનીય=ગણનામાં આવે એવો.

પ્રવૃત્તિમાર્ગેમશો—કવિગત ઇન્દુ=સ્ત્રીનું મુખ, નમે=હાર-ખાંડ. ઉરગત ઇન્દુ=આત્મા.

વિરાગનોસ્વીકાર—વિહીન=વિનાનો. આનંદ ઉર્મિઓ=આનંદ રૂપી મોજાં સાયુજ્ય=ધર્મસ્વરૂપમાં ભળી જવાય એવી.

ઇન્દુપરદયાભાવ—ઉદ્યે ક્ષયે મ્હડી=ચંદ્રમાની કળા મ્હડતી મ્હડતીશુકલ પક્ષમાં ઉદય પામે છે તેમ કૃષ્ણ પક્ષમાં એથી ઊલટુંજ થાય છે. એવું એક વૃત છે જેમાં માણસ કૃષ્ણમાં મ્હડે છે તથા કૃષ્ણમાં ઊતરે છે (ખાવામાં). તેમ તું આવું વૃતધારી શા વારતે ત્હારા શરીરને દુઃખ દેશે ઉદધિના કર તે મોજાં. પરિવર્ત=ગોળચરતું.

બળે=બળાકારે

પરતંત્રતા=આ પદ શિવાજીનું નાટક લખતાં નીકળી આવ્યું. નાટક તો કાર્યબંધથી અપૂર્ણ રહ્યું અને પૂરું લખવાવારે હજી નથી આવ્યો પરંતુ આ પદ વાંચનારની રજી મૂકું છું, જે એ એમનેર-ચશે તો નાટક પૂર્ણ કરી સેવામાં રજી કરીશ. આ પદ તે શિવાજીના સૈન્યની ઉક્તિ છે.

યવન=મુસલમાન.

ચંદાનેકપ્રશ્ન. તિય=સ્ત્રી, પિય=પિય;

રાગ “ધતિહાસની આરસી” એવી ઢપે પણ ગવાશે.

મદનબાધા. બાધા=વેદના. કામના આવેશ વાળું બોલનારનું ચિત્ત છે એટલે તે દરેક વસ્તુમાં સ્ત્રીનું પ્રતિબિમ્બ જુએ છે. આટલા પ્રસ્તાવથી અર્થ સ્પષ્ટ જણાય એવોજ છે.

કોયલહી ‘તું તો આવ્યો જાને મુરખ ગમાર ત્હારે મ્હારે શી પડી’ એવા મીરાં બાધના એક પદબંધ મુજબ આ પદબંધ પણ ગવાય છે,

શુદ્ધિપત્ર.

અશુદ્ધ.	શુદ્ધ.	પાનું.	લીટી.
સાવે	સાથે	૯	૪
ગત	ગતમાં	૧૦	૧૫
અશ્ર	અશ્રુ	૧૨	૮
છાડીદ	છાડીદે	"	૯
પ્રમથી	પ્રેમથી	૧૪	૭
મૃગી	મૃગી	૧૯	૭
શતધા	શતધા	૨૦	૧૯
તાળી	તળિ	૨૧	૬
રામિ	રમિ	૨૩	૧૪
ઠહે	ઠહે	"	૧૬
ત	તે	૨૫	૧
એનેક	અનેક	૨૬	૧૧
ભવિષ	ભવિષ	"	૧૭
શરી	શરી	"	૨૦
-દડીભૂત	દડીભૂત	૨૭	૫
-હે	-હે	"	૬
ગર્ષ	લર્ષ	"	૧૩
શરી	શરી	૨૮	૯
મરત	મરત	"	૧૦
વિ વિધ	વિધવિધ	"	૧૧
હનંગી	હનંગી	"	૧૬
પ્રમ	પ્રેમ	"	૨૦
માધૂરી	મધૂરી	૩૦	૧
ઠહે	ઠહે	૩૦	૬
રમૃતિ	રમૃતિ	"	૧૮
ડહોળી	ડહોળી	"	૨૦
મરિત	મરિત	૩૧	૭
પ્રમ	પ્રેમ	૩૩	૧૩
ઠહેશે	ઠહેશે	૩૭	૮
પ્રીતિ	પ્રીતિ	"	૯
એ મહિ	એમહિ	૩૯	૧૦

આપળે	આ પળે	૪૦	૧૧
ભેટવામથી	ભેટવા મથી	"	૧૬
પરિવર્તલે	પરિવર્ત લે	"	૧૭
બળે	બળે	"	૧૮
નીદિય	નીધ	૪૧	૪
ધાવકારી	ધાવ કારી	૪૧	૮
રહેવું	રહેવું	"	૧૫
થકી	થકિ	૪૨	૧૪
થકી	થકિ	"	૧૫
વશહા	વશ હા	"	૧૮
કૃતાર્થ	કૃતાર્થ	"	૨૧
સિંહો	સિંહો	૪૩	૪
રહેછે	રહેછે	"	૮
કઠી	કઠિ	"	"
પ્રભુ ધચ્છાના	પ્રભુધચ્છાના	"	૧૧
યાત્ર	માત્ર	૪૩	૨૨
નીદ્રા	નિદ્રા	૪૪	૨૨
પ્રકુલ્લ	પ્રકુલ્લ	૪૪	૨૧
નીદ્રા	નિદ્રા	૪૫	૧૩
પ્રેમ	પ્રેમ	૪૬	૧૭
ટવે	હવે	૪૭	૧૩
પરતત્ર	પરતત્ર	૪૮	૧
શર્ણકોષ	શર્ણ કોષ	"	૧૫
ચક્ષુવિધિ	ચક્ષુવિધિ	૪૯	૫
ધનાંકમાં	ધનાંકમાં	૫૦	૧૭
રચકલ્પ	રચકલ્પ	૫૨	"
નિખિંડ	નિખિંડ	૫૩	૧૬
નેત્રવલોક	નેત્રાવલોક	૫૪	૨૦
કંઠ	કંઠ	"	૨૦
ઓ કાંઠ	ઓ કાં	૫૫	"
હંધ	હંધ	"	૧૩
તમોધમાં	તમોધમાં	૫૬	"
ઓધમાં	ઓધમાં	"	"

આ પુસ્તકે રોકડી કિંમતે મળશે.

મહુવાખંદર—રા. રા. માધવજી રતનજી ધોમરપૂતના જેજી-
તાજી સારેળ મારફત.

ભાવનગર—રા. રા. બીગજી વિ. લક્ષ્મીરામ દવે. તાલુકા
રકુતના પ્રથમ ઓફિસર મારફત.

મુંબઈ—રા. રા. ગાંધી વીરચંદ વિ. રાવજી, બી. એ. શ્રી
જેન એમોબિએશન સમાના કાર્યભારી મારફત
ક્રિ. ૨૦-૧૨-૦

